

Міністерство освіти і науки України
Глухівський національний педагогічний університет
ім. О. Довженка

Факультет технологічної та професійної освіти
Кафедра професійної освіти та комп'ютерних технологій

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**«Особливості будівництва культових споруд в Україні з
розробкою методичного забезпечення викладання теми»**

Спеціальність: 015 Професійна освіта (Будівництво та зварювання)
Освітній ступінь: магістр

Виконавець:

Рябухін Олександр Юрійович
магістрант 62 М-Пр(б) групи

Науковий керівник:

к.п.н., доц. **Бондаренко Микола Іванович**

Дата захисту: 20 грудня 2023р.

Оцінка: _____

Підпис членів комісії:

_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____

ГЛУХІВ 2023

ВСТУП

Українська архітектура подолала багато труднощів на шляху свого існування. В житті нашої країни відслідковується кілька історичних періодів кожен з має свої особливості, які істотно впливали на спрямованість архітектури. Характерною рисою в розвитку української архітектури є широке застосування синтезу різних мистецтв.

Чим далі від нас епоха, тим менше ми знаємо про неї, тим важче нам зрозуміти життя і інтереси людей тих часів. Але кожна епоха залишає свідків, що красномовно розповідають нам про неї. Ці свідки пам'ятки архітектури, які найміцніше протистояли натискам часу.

Архітектура – галузь людської діяльності, що характеризує рівень розвитку суспільства, характер виробничих відносин, архітектура може скласти уявлення про особливості культури, художні смаки та естетичні ідеали суспільства.

Пам'ятки архітектури, залишені нам творцями минулих епох, становлять вагомую частину багатой культурної спадщини України. Вони свідки життя народу і розвитку його національної культури, відіграють важливу роль у пізнанні історії, вихованні почуття патріотизму і відданості своїй землі.

Творіння архітектури – це частина матеріального середовища, в якому живе і працює людина. Архітектурні споруди завжди мали вплив на умови праці та відпочинку людей. Залежно від соціально-політичних умов рівня будівельної техніки, наявності будівельних матеріалів, природно-кліматичних факторів народні майстри зводили різноманітні за функціональним призначенням будівлі та споруди. Зодчі як камертони першими відчували зміни в суспільстві, найповніше відбивали його запити і культуру.

Кожна історична доба, кожне покоління по-своєму оцінює історико-архітектурну спадщину, знаходячи відповіді саме на ті питання, які постають перед суспільством, відкриваючи в ньому нові грані, ще не пізнані та належно не оцінені. Характерно, що з розширенням, досліджень пам'яток архітектури, урахуванням їх регіональних особливостей, стильових характеристик та інших факторів усе чіткіше вирізняються риси архітектури українського народу як одного з важливих складників його культури. Пам'ятки історії й архітектури України – це невід'ємна частина світової культури.

Розвиток церковного будівництва в Україні і формування мережі сучасних культових споруд необхідно розглядати, як важливу складову загальної системи соціально-культурного обслуговування населення спрямовану на духовне відродження нації. Аналіз тисячолітньої історії української сакральної архітектури засвідчує широке розмаїття їх типів від величних мурованих храмів до камерних дерев'яних церков, побудованих у кращих традиціях національної автентичної архітектури.

Регіональна специфіка і конфесійні особливості в обладнанні церковного інтер'єру знаходять свій вияв у власній традиції трактування всього комплексу церковної обстави, а не лише в площині локальних мистецьких рішень.

Актуальність теми дослідження. Дослідженням національних традицій церковного будівництва та архітектури присвячені праці В. Вечерського, А. Комеча, Н. Кресальського, В. Вадімова, М. Дьоміна, В. Єжова, Л. Ковальського, В. Кравця, С. Крижицького, Н. Г. Лаврика, П. А. Раппопорта, В. Мироненка та ін.

Питання дослідження та збереження історичної спадщини народних традицій у будівництві на сьогодні є гострою проблемою для держави і актуальною для науковців. Враховуючи вище викладене, нами була обрана тема магістерської роботи: **« Особливості будівництва культових споруд в Україні з розробкою методичного забезпечення викладання теми ».**

Метою магістерської роботи є дослідження розвитку церковної архітектури за різних часів нашої держави. Важливим питанням нашого дослідження стали територіальні особливості будівництва українського церковного зодчества. Значущим для нас є популяризація сакральної архітектури, ознайомлення з ними українського суспільства, особливо студентського середовища, з метою збереження та відродження культурної спадщини України.

Для реалізації мети магістерської роботи нам необхідно вирішити ряд задач.

Задачі досліджень:

- провести аналітичний огляд історичних аспектів розвитку церковного будівництва в Україні;
- визначити національні особливості українського храмобудування;
- дослідити основні стилі церковної архітектури;
- дослідити регіональні особливості церковної архітектури України;
- проаналізувати архітектурно-планувальні та конструктивні рішення сакрального будівництва;
- провести впровадження основних положень, результатів досліджень в освітній процес.

Об'єкт дослідження – церковна архітектура України.

Предмет дослідження – особливості будівництва культових споруд в Україні.

Методи дослідження: загальна теорія систем, системно-структурний аналіз, оптимізація, натурні дослідження, експертні оцінки, статистика.

В роботі використані праці науковців, дослідників в галузі культурної спадщини та будівництва, матеріали наукових конференцій, архівні документи.

Наукова новизна полягає в аналізі та дослідженні історичних національних аспектів церковного будівництва на різних етапах розвитку Української держави, а саме:

- дослідженні національних традицій зведення культових споруд в Україні;
- визначенні факторів, які впливали на розвиток національних особливостей сакрального будівництва;
- виявленні основних факторів, які впливали на конструктивні, архітектурно-планувальні та технологічні вирішення церковного будівництва;

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що виконані дослідження дозволяють:

- виявити архітектурні особливості культових споруд в Україні;
- визначити основні фактори, які визначали архітектурний стиль сакральних споруд;
- встановити основні конструктивні рішення зведення церковного будівництва у певні історичні періоди України;
- використати матеріали дослідження для просвітницької роботи у суспільстві.
- впровадити результати дослідження в освітній процес при вивченні дисципліни «Архітектура споруд та містобудування»

Особистий внесок магістранта:

- досліджено територіальні особливості сакрального будівництва в Україні;
- популяризація національних традицій будівництва, ознайомлення з ними українського суспільства;
- розроблені методичні матеріали по темі дослідження можуть бути використані у навчальному процесі.

Розділ 1. Аналітична частина

1.1 Історичні аспекти розвитку церковного будівництва в Україні

Великий вплив на розвиток української архітектури, в тому числі сакральної, мають історичні, географічні та соціально-культурні фактори. Митці Західної України при створенні об'єктів сакральної архітектури звертали увагу на композиційні елементи культових споруд країн Західної Європи (Польща, Румунія, Словаччина), а також храмів латинських конфесій.

Проте не забували відтворювати архітектурні форми сакральних будівель в національних традиціях. Сакральна архітектура України представлена різними напрямками від національних стилів до класичних та модернових [49]. Завершення атеїстичної політики спричинило поживлення в храмобудуванні України після штучно створеної зупинки.

В Західних регіонах України велика кількість громад завжди активно розвивали архітектурні школи та напрямки, іноді з залученням іноземної спонсорської допомоги.

Відродження української сакральної архітектури спричинило появу нових проектів, які змінили культурне життя країни. Для того щоб зрозуміти як розвивалась сакральна архітектура в Україні необхідно дослідити наскільки вагоме місце церкви в історії народу.

Найдавнішою пам'яткою української архітектури є церква. Існують два погляди на розвиток української дерев'яної церкви. Українська церква, як і українська хата, ділиться на три частини. Тризрубна церква може бути однозрубною і тризрубною. І ще один погляд на розвиток архітектури полягає в тому, що традиція будівництва церков із цегли була перенесена на будівництво церков із дерева. Лісне багатство України ще із доісторичних

часів було основою дерев'яного будівництва. Тоді вже були освоєні різноманітні технічні особливості та будівельні форми.

В ці часи архітектори використовували основні напрями:

1. Похідні від унікальних традицій українського козацького бароко.
2. Похідні від традицій української народної та дерев'яної церковної архітектури.

Для першого напрямку характерні риси бароко, а саме центральносиметрична композиція, у якій домінує центральний об'єм, використання криволінійних фронтонів.

Для другого – застосування центрально-симетричної композиції, чергуванням стін та зламів даху, ярусністю верхів та їхньою конфігурацією, нахилом зовнішніх стін (традиція українського дерев'яного храмобудування, яка в даному випадку перенесена на стіни з цегли), застосуванням модифікованого трапецієвидного входу та обрамлення вікон, використання орнаменту з цегли в площині стіни [11].

Неповторну виразність храмів створюють саме звершення бань храмів, яке є вираженням їх архітектурної та стилістичної різноманітності у виявленні традиції українського храмобудування. Українські модернові церкви увібрали всю сукупність надбань у створенні традиції, образу, форми і простору українських храмів. в українській історії були три основні архітектурно-будівельні періоди: Княжа доба, доба Ренесансу та Бароко, які стали найвиразнішими щодо багатства і різноманіття форм та стилістики баневих завершень українських церков.

В часи Княжої доби архітектура храмів вирізнялася різновидами баневих завершень, в архітектонічних вирішеннях однобаневих храмів як найпоширеніших, п'яти баневих і рідше три- чи семи баневих, з меншими двома завершеннями над західними кутовими обсягами. Особливими ознаками українського храмобудування цього часу стали пірамідально-наметові завершення для дерев'яних церков, а також пірамідальність структури зовнішніх і внутрішніх просторів шоломоподібні завершення бань,

іноді з виразним видовженням догори, або дещо плоскішими рисами. В такий спосіб зведені собор Успіння Пресвятої Богородиці у Володимир-Волинському, церква Параскеви-П'ятниці в Чернігові, церква св. Василя Великого в Овручі та інші.

Наступним періодом розвитку української сакральної архітектури стає Ренесанс. В цю добу митці використовують класичну спадщину у поєднанні з особливостями національних здобутків. У будівництві культових споруд існують взаємозв'язки дерев'яних та мурованих будівель, де тридільність планувальної структури є традиційною для тогочасної сакральної архітектури, яка завершувалася однією, трьома та іноді п'ятьма банями. Поява над баневими завершеннями світлового ліхтаря є підкресленням доземного домінування самого силуету та структурності всього баневого обсягу церковної будівлі, а також і додатковим освітленням підбаневого простору і самої бані зсередини. Отож, баневі форми завершення підбаневих просторів найчастіше вживаними були такі, як: півсферичні; гранчасті; з одним чи кількома приступами-заломами та видовжені догори; пірамідальні тощо. Вони зустрічаються в церкві Успіння Пресвятої Богородиці та каплиці Трьох Святителів у Львові, 1591–1629 рр., каплиці Боїмів у Львові, 1609–1615 рр., церкві Покрови Пресвятої Богородиці в Низькиничках на Волині, 1653 р., церкві св. Михайла в Кутах на Івано-Франківщині, 1697 р., церкві Собору Пресвятої Богородиці в Поморянах, 1690 р. та церкві св. Миколая в Підгірцях на Львівщині, 1720 р.

Розвиток в духовному, культурному і соціальному житті українців зійшовся з такою подією в європейській культурі як бароко, яка своїми естетичними основами схожа на їхні уявлення. Тому західноєвропейські форми бароко так природно і органічно злилися з українськими, створивши власний стиль – українське бароко. Українські церкви з вежоподібними верхами мають піднесене розкриття внутрішнього простору. Завдяки архітектурно-мистецьких засобам досягаються святковість і урочистість.

Український модерн був відродженням архітектурної традиції вже в новому столітті, коли почали застосовувати метал та залізобетон, які допомогли будівельникам в їхніх пошуках нових образів. У планувальному відношенні сакральні споруди цього періоду (кін. XIX–I трет. XX ст.) відображають фактично всі типи храмів, а саме, базилікальні тринавні і тридільні, хрещаті, центричні та ротондальні. Культові споруди цієї доби вирізнялися винятковою гармонійністю, масштабністю та пропорційною довершеністю відносно навколишньої забудови та місцевості.

У церковному будівництві християнства в Україні традиційна будівельна практика стала готовою творчою основою для нових будівельних форм. Традиційна течія найяскравіше виступає в українському церковному будівництві, здебільшого дерев'яному, яке вперше вдається простежити за відчутно більшою кількістю пам'яток. Переважна кількість дерев'яних церков постала по селах, де весь будівельний рух проводився самим народом – творцем і носієм будівельної традиції. Не зважаючи на впливи кам'яного будівництва, дерев'яне будівництво затримало в собі характер давнього мистецтва. Дерев'яне сакральне будівництво в Україні звало численні храми - різноманітні за виглядом та технікою.

Ще одна особливість дерев'яних храмів України – це перекриття головного церковного приміщення не плоскою стелею, а верхом, подібним до башти, зрубом значної висоти. Українські дерев'яні храми – прекрасні і автентичні пам'ятки, в яких, напевно, найбільше виражені національні риси архітектури. Козацькі церкви Лівобережжя, храми Поділля, шедеври закарпатської дерев'яної готики. Своім доробком у дерев'яному будівництві український народ зайняв своє окреме місце в архітектурно-мистецькій творчості європейських народів.

Особливі риси українського церковного стилю відображаються, насамперед, у плані храму, формі куполів. Форма куполів кругла з невеликим дерев'яним «барабаном» і вінцем угорі або грушоподібна з упором на нижній

чверті висоти і вінцем угорі. Така форма куполів відрізняється від цибулинних куполів церков московського типу.

Переважає більшість дерев'яних церков, капличок, костьолів та синагог є шедеврами готики. На відміну від дерев'яної архітектури інших народів Європи в Україні церкви виконано в техніці зрубу – всі частини будівлі складено з розміщених горизонтально і добре припасованих одне до одного круглих колод або прямокутних брусів.

Бароко як стиль в архітектурі до України прийшло в 16-му столітті, розквітаючи невідомою красою аж до 18-го, щоби потім віддати права на розвиток більш стриманому класицизму. Характерні риси українського бароко, його композиційні і структурні особливості, об'ємність і вишуканість гарно уживаються з подібним явищем у тогочасній Європі, проте мають виключно етнічні особливості з огляду на те, що архітектура в нашому краї на той час була вже достатньо багатою, і нововведення в декорі накладалися на усталені бачення будівництва.

Для бароко характерні ускладнення об'ємно-просторових композицій, неординарне художньо-декоративне рішення, тонке моделювання прикрашеної поверхні та пластичні переходи одного елементу декору в інший.

Вважається, що найбільша кількість храмів у стилі бароко постала на території України за часів козацтва. Хоча це в деякій мірі й перебільшення, але слід зазначити, що козацька доба дала гарний поштовх у цьому напрямку. Найбільше барокових споруд було збудовано за часів Івана Мазепи, що славився своєю прихильністю до української культури.

Початок XVII ст. в нашій історії відзначається зростанням кам'яного будівництва. В першій половині XVIII століття завершується кам'яна забудова в українському стилі. Останні муровані храми: Вознесенська церква Фролівського монастиря на Подолі, Благовіщенська церква в м. Баришівці на Полтавщині, Катерининська церква в Чернігові, церква Крупицького монастиря в с. Осіч біля Батурина, Миколаївська церква в Глухові та ін.

Період занепаду української культури

Наприкінці XVIII і в XIX ст. український народ зазнає найгірших днів царської російської реакції, яка поступово, але рішуче й жорстоко, ліквідує автономність України, скасовує військо, гетьманщину та цілий автономний адміністративний устрій. Національний і культурний гніт відбивається в значній мірі й на мистецькому житті України. Замість вільної артистичної творчості з'являються нові будови, роблені по шаблонних проектах, надісланих з Петербурга й Москви, не пристосованих не тільки до мистецького смаку українців.

Тривалі репресії завершилися повним скасуванням цехів у 1900 р. За старих часів в Україні в цехах регулярно навчалися ремісники, теслі, скульптори, тощо. Внаслідок занепаду цехової організації та відсутності професійних шкіл не було ким замінити старих майстрів і ремісників, бо приходили не підготовлені робітники без необхідних знань. Результатом є те, що багато будівель другої половини 19-го та початку 20-го сторіччя, особливо в маленьких містах, не лише позбавлені художнього значення, а й технічно були недосканалі, тому багато з них досить швидко зруйнувалися.

На західноукраїнських землях, що були під Австро-Угорщиною, течія романтизму впроваджувала переважно форми романського та готичного стилю. Були спроби українських архітекторів додавати деякі мотиви «свої», тобто візантійські, але через брак свого мистецького центру та особливо школи ці спроби були здебільшого невдалі.

Відродження українського архітектурного стилю

З початком XX ст. поміж українськими митцями і спеціально архітекторами поширюється течія відродження українського архітектурного стилю. В поширенні цієї ідеї та в практичному проведенні її в життя велику роль відіграла «Українська громада» студентів Інституту цивільних інженерів у Петербурзі, де першим головою (від 1905 р.) був архітектор Сергій Тимошенко. Цей мистецький напрям можна поділити на дві течії:

перша для створення своєрідного українського стилю прагнула використовувати мотиви українського бароко, друга — народне дерев'яне будівництво.

Українська архітектура досягла свого найбільшого розвитку в церковній архітектурі. Візантійські та вірменські храми перенесені на українські землі стали прототипами розвитку архітектури української дерев'яної церкви.

Розвиток української церковної архітектури

Муровані церкви в Києві поділяються на два типи запозичених з Візантії, це багатокупольна базиліка та п'ятикупольний храм з планом у формі хреста. Перший тип представляв Софійський собор. Другий тип виявлений в церкві Спаса на Берестові, був поширений в мурованій та дерев'яній архітектурі української церкви. На Лівобережжі, Київщині, Поділлі, одночасно з п'ятизрубними та п'ятикупольними церквами існують і тризрубні та трикупольні церкви, які домінують на півночі Київщини, Волині та усієї Галичини. На Слобожанщині церкви будувалися здебільшого на три яруси (церква Покрови в Харкові та Пречистої в Сумах), інколи на п'ять.

Своєрідністю форм відзначалися лемківські церкви, яка полягала у тому, що західний купол перетворився в дзвіницю і був найвищим. В лемківській церкві всі куполи ідуть один за одним, ступенево зменшуючись до східного куполу — вівтарного.

Найхарактернішою рисою українських п'ятикупольних церков є їхнє стремління вгору і це надає їм стрільчаті форми на порівняно невеликій основі.

Проаналізувавши історію храмового будівництва, можна зауважити, що починаючи з спорудження перших християнських храмів по теперішній час архітектурно-планувальне вирішення та внутрішній простір вагомо не змінювалися. Церква залишається канонічною спорудою з певними нормами та концепцією. Хоч є спроби архітекторів модернізувати культову споруду,

використовуючи сучасні матеріали та новітні способи конструктивного оформлення, проте суттєво змінити церковні канони та сприйняття громад поки нікому не вдається.

1.2. Національні особливості українського храмобудування

Від часів прийняття християнства храмобудування в Україні розвивалося двома основними напрямками: державне - в основному кам'яне, на основі початкового запозичення взірців з Візантії, Вірмени, Вел. Моравії. До характерних взірців державного кам'яного будівництва домон-гольського періоду належать храми-ротонди та апсидно-конхові, в яких переважають одно-, три-, п'ятинавні. Храми мають різну, але обов'язково непарну кількість куполів від 1 до 13. Форма куполів - зрізана півсфера. Храми цього періоду називають — українським візантизмом. Відомий періодом українського храмобудування є період бароко, що в Україні оформився в національну різновидність — українського або — козацького бароко. Архітектура вирішувалася на основі динамічної композиції планів та фасадів, пластичного поєднання конструктивних форм та декору. Форма куполів - грушоподібна баня з маківками (ліхтарями).

Нове піднесення храмобудування з використанням українських народних традицій почалося в кінці 19 ст. За основу архітектурного образу було, взято трапецію та призму з поєднанням особливостей української дерев'яної архітектури та художньо-декоративного синтезу (мозаїка, розписи, кераміка, позолота, різьба). Цей напрямок отримав назву — українського модерну / сецесії, народне - в основному дерев'яне будівництво, на основі збережених та видозмінених традицій дохристиянської архітектури язичницьких святилищ.

В Україні створилися традиційні школи народної архітектури: гуцульська, бойківська, лемківська, наддніпрянська, слобожанська та інші. Найдавніший тип храму - тридільний на одній композиційній осі, пізніше

сформувався центричний - п'яти-семи- та дев'ятидільні, та хрестовокупольний.

За своїм силуетом храми багатOVERXІ, з ярусно-пірамідальною структурою верхів та об'ємно-просторовою відповідністю побудови плану до його силуетного завершення. Українські храми мали певні пропорційні співвідношення довжини і висоти церкви: для Сходу України -1:1,5, а для Заходу України -1:1.

Українські традиційні та сучасні храми за своєю формою в плані, діляться на:

- ♣ храми лінійної композиції (дводільні, тридільні);
- ♣ храми центричної композиції (ротонди, хрестові - п'яти-, семи-, дев'яти- та тринадцяти-дільні);
- ♣ храми центрично-лінійної композиції (тринавні, п'ятинавні, семинавні);
- ♣ За довжину церкви (по осі схід-захід) приймалась для центричних храмів її повна довжина, для інших сумарна довжина Святого місця і вівтарної частини.
- ♣ відстань (висота) від підлоги Святого місця до низу (яблука) хреста.
- ♣ новітні храми (зореподібні, ромбоподібні, інші пластично-багатокутні форми).

Бажаною умовою при пошуку нових форм та символів українських храмів є рекомендація - всі сакральні завершення вівтарної частини (в плані та по вертикалі) вирішувати за допомогою сферичних або багатокутних форм.

Типологічна структура сакральних комплексів

Сакральні (тобто священні) споруди (собори, храми, церкви) можуть бути як самостійними храмами церковної громади вірних, які належать до однієї конфесії, так складовими інших соціальних комплексів (навчальних, лікувальних, опікунських, місійних). Типологічно сакральні споруди діляться на:

♣ споруди - святині окремих громад-парафій, вони можуть бути - соборами, як центри декількох парафіяльних громад, храмами (церквами) поодиноких парафій. В цих храмах св. літургія завершується св. тайною Євхаристії (св. сповідь та св. причастя);

♣ сакральні споруди в яких св. літургія не супроводжується св. Євхаристією - це характерно тільки для ПЦ та УГКЦ (каплиці, хрести-фігури), а тому у вівтарі нема св. дарів;

♣ сакральні споруди в системі комплексів духовної освіти (духовні університети, академії, семінарії); ♣ сакральні споруди в системі опікунсько-доброчинних закладів (лазарети, лікарні, госпіталі, опікунські будинки, інтернати, сиротинці);

♣ сакральні місця та природні символи святих місць (поля, цвинтарі, меморіали, об'єкти природи). Також в архітектурній практиці застосовується поділ за регіональними типами згідно об'ємно-просторового підходу до будівництва церков. Загальна характеристика основних та допоміжних сакральних споруд:

♣ основні - це ті в яких або біля яких необхідно відправляти св. літургію (Службу Божу, месу): храми, каплиці, хрести-фігури, водоосвятні місця, святі символи при цвинтарях, трапезних, об'єктах природи;

♣ допоміжні - об'єкти та зони сакрального призначення при храмах (площа при вході в храм, дзвіниця, сакрально-ритуальні зони обходу та релігійних обрядів), а також господарсько-службові, що забезпечують функціонування комплексу (під'їзди, автостоянки, господарське подвір'я, гаражі, майстерні, санвузли, котельня, гілебанія тощо), огорожа, вхідні ворота;

♣ при необхідності в складі сакрального комплексу можуть бути об'єкти спеціального призначення: готель, центр катехизації на 100 - 150 місць з приміщеннями (зал, класи, бібліотека, кафе, трапезна, друкарня).

Результати аналізу літературних джерел свідчать, що народна архітектура Українських культових споруд, протягом тривалого часу, під час

свого формування і розвитку, своєю художньою довершеністю збагатила не тільки українську, а й східно-слов'янську культуру. Оригінальні форми і збереження будівельних традицій глибокої давнини надають підстави судити про інженерно-конструктивні й архітектурно-мистецькі досягнення народу в минулому.

Стилі будівництва культових споруд різнилися та змінювалися залежно від архітектурних стилів у світі. Деякі українські міста поєднують у собі, здавалося, архітектурні пам'ятки багатьох епох та країн. Наприклад у Львові можна побачити як вірменську церкву, так храм виконаний у готичному стилі, чи стилі бароко. На крайньому заході також можна зустріти церкви лемківського типу. Особливості цього різновиду полягають у трьох послідовно розміщених верхах. До того ж центральний з них вирізняється найбільшим об'ємом, а західний верх найвищий. Вирізняють також гуцульський тип церкви. Центральний верх таких церков концентричний і найвищий, а чотири інші на раменах хреста нижчі і зазвичай мають форму гострого даху.

На сході від лемківської архітектури можна спостерігати бойківський тип церков. Вони мають у своїй конструкції три послідовно розміщені верхи. Центральний - найоб'ємніший. До того ж західний і східний склепінчасті верхи дуже подібні, хоча і мають деякі відмінності. На Поділлі, у центральній та східній Україні фігурує бойківський тип, щоправда з деякими видозмінами. Центральна баня найвища, а їх кількість може налічувати три, п'ять, або ж, навіть, дев'ять. Церкви України чи не найавтентичніші споруди, що можуть розповісти про націю та народ.

Окрему групу пам'ятників народної архітектури України складають дзвіниці. Своїм походженням дзвіниці сягають готичної доби і утворилися з оборонних веж, що тривалий час служили, за недостатчею церков, для релігійних потреб. Дзвіниці також використовувались як в'їзні споруди та спостережні висотні пункти. Вони виконували такі функції як господарська (комори на першому ярусі), оборонно-оглядова (галереї, підсябиття),

набатно-інформативна (яруси з дзвонами). Будувалися дзвіниці з твердих порід дерева. Це давало можливість не зносити їх навіть при значному пошкодженні, а змінювати ту чи іншу пошкоджену частину. Тому й архітектурні форми дзвіниць зазнали малих змін, що сприяло збереженню їхнього архаїчного вигляду.

При зведенні їх застосовували ті ж будівельні прийоми, що і в храмах: обшивка гонтом, пристрій навісів, заломів та ін. проте вони відрізняються деякою різноманітністю своїх форм, зберігаючи при цьому певну стильову єдність, що зайвий раз говорить про велику творчу фантазію і винахідливість народних архітекторів. Будувалися дзвіниці окремо від церкви, в межах церковного двору. Хоча дзвіниці цікавили дослідників давно, однак перші спроби їх класифікації зроблено українськими вченими вже в післявоєнний період в узагальнюючих працях з народного будівництва України. Так, Г. Логвин поділив усі дзвіниці на два основних типи: типу оборонних башт і з завершенням у формі церковних куполів. П. Юрченко виділяє чотири основних типи: двоярусні зрубні і каркасні, багатоярусні з галереями на каркасі баштового типу. Детальне вивчення будівель цього типу дало можливість значно розширити та впорядкувати класифікацію дзвіниць.

1.3. Аналітичний огляд розвитку технологічних та конструктивних рішень при зведенні культових споруд

В історії архітектури України XIV — початок сімнадцятого століття, фаза може бути визначена як накопичення нових знань, нових ідей і появи нових типів структур і художніх форм, які привели до якісних змін в наступних стадіях розвитку. Нова перевага в технології будівництва — це значне використання брущової цегли замість плінфу на всій території України.

Формування української народності супроводжувалося створенням самобутньої архітектури, її розвиток у XIV — 1-й половині XVI ст. вершився в складних і несприятливих історичних умовах.

У цей період простежується повільний, але невпинний культурний розвиток, зріст самосвідомості українського народу, проникнення та заглиблення гуманістичних ідей. У XV — на початку XVI ст. в Західній Україні з'явилися передумови утворення національно-релігійних і громадських організацій українських православних міщан (братств), які пізніше відіграли значну роль у боротьбі проти національних і релігійних утисків [26].

Домінуючою ідеологією в епоху феодалізму була релігія, яка призвела до універсального будівництва храмів за певними канонами. В організації внутрішнього простору храму також був закладений принцип центральності. Святе місце, центр був престолом біля вівтаря. Перша ставка відповіла на основний церковний простір, призначений для парафіян, а наступний — притвор та ганок [30].

Завдяки історичному розвитку різних видів українського мистецтва, особливо церковної архітектури, вони були пов'язані зі східною та західною середньовічною європейською культурою. Зберігаючи російський вплив, українська архітектура не втратила своїх оригінальних рис. У той же час вони відобразили в ній зміни, що з'явилися в пізнішому розвитку суспільства, нові погляди на мистецтво, економічні та культурні контакти. Україна збагачує сакральну архітектуру новітніми досягненнями будівельними машинами та засобами художнього вираження, культурним обміном постійних та міцних зв'язків між народами, що належали Великому князівству Литовському, Польщі, Москві, Молдові та Угорщині.

У XIV — на початку шістнадцятого століття. У всіх областях України будівництвом домінували місцеві матеріали — дерево, природний камінь, цегла. Дерево залишається найпоширенішим. Значних змін у порівнянні з давніми періодами в дерев'яному будівництві не було. Не кажучи вже про

житло, дерево було використано для будівництва храмів, оборонних споруд та палаців. Планування та вигляд дерев'яних палаців можна здійснювати лише на підставі документальних джерел. Ці багатовимірні, великомасштабні одно- або двоповерхові будівлі часто адаптуються до оборонних споруд. Покрівля була складена, покрита верхнім краном, іноді - піднімається водою. Стіни зсередини і зовні зменшилися і обсіпані[6].

Часто церкви слугували як оборонні споруди, склалися зі стін і башт. Найархаїчніша структура оборонної стіни — частокіл зі наглухо посаджених дубових або соснових, загострених зверху, колод. Складнішу побудову означено терміном "паркан в слупи", але найчастіше — "паркан у дві стіни", тобто дві паралельні рублені стіни з'єднувалися між собою під прямим кутом недовгими поперечними стінами, утворюючи кліті (комори або городні). Над городнями, на їх стелі улаштовувався бойовий хід із заборонами та підсябиттям. Башти та в'їзна брама були рублені, дво- та триярусні, квадратні, прямокутні або шестикутні в плані. Увінчував їх критий гонтом намет, часто — з флюгером. Башти мали стрільниці, розраховані на фронтальний, іноді — на фланговий обстріл. З протипожежною метою дерев'яні укріплення ззовні часто були "глиною обліплені" [26].

Так як і в попередні часи, головним фактором при заснуванні міст лишався оборонний. Окрім церков його доповнювали та формували специфіку низки міст ремісничий і торговий чинники. Характерним атрибутом є заснування багатьох нових міст, переважно на Правобережжі. Тут з'явилося принципово нове явище — регулярне розпланування, пов'язане з запровадженням Магдебурзького права. Невідомим досі було і утворення міст за заздалегідь складеною розпланувальною схемою. У центрах найзначніших міст західного регіону сформувалася нова щільнолінійна периметральна забудова кварталів.

Специфікою формування фасадного декору на початковому етапі розвитку церковної архітектури розглядуваної доби було широке використання можливостей комбінаторики на базі цегляних обломів, що

дозволяло максимально розкрити творчий потенціал та винахідливість кожного майстра-муляра. На підвалинах розвитку стилю ми ще не спостерігаємо того насичення фасадних площин декором, яке охарактеризує наступні етапи.

На другому етапі, пластичні засоби стають розманітнішими. Дуже поширеними є мотиви повтору (подвоєння, потроєння) форм: пілястр, напівколон, фронтонів, сандриків, гуртів. Здається, що одинарні архітектурні форми й деталі церковних споруд цілком втратили свою композиційну роль: усі важливі архітектурні форми й мотиви повторюються двічі чи тричі. Так розмиваються контури будівлі й виникає ілюзія динамічної форми, яка потребує сталого втілення, але ще не знайшла його. Найхарактернішим проявом є улюблений у цей час мотив пучка пілястр, коли кожна пілястра фланкується напівпілястрою, що відступає на задній план, а за нею, на третьому плані – чвертьпілястра. Усе це досить легко й органічно реалізувалося в цегляному муруванні, а виконання енергійно розкріпачених на цих пучках пілястр карнизів значного виносу стало можливим робити точно й ретельно завдяки високій якості як мулярських, так і штукатурних робіт.

У цей час з'явилося декоративне штукатурне ліплення, яке майстри виконували на місці за рисунками архітекторів по каркасу з дроту, закріпленому на мурі кованими цвяхами. При цьому майстер, зберігаючи загальну композицію декору, задану архітектором, моделював кожен форму індивідуально. Орнаментальні рослинні мотиви в техніці барельєфу й горельєфу з масками, раковинами, гербами, купідонами утворювали фризи, облямовували вікна, заповнювали тимпани сандриків, фронтонів і порталів, накладалися на лопатки, пілястри та фризи антаблементів. Для них наносили кольорове тло – бірюзове, синє, відтінків жовтої та червоної вохри. Кольорову палітру збагачували позолочені деталі – капітелі. При цьому єдності і чіткості композиційної побудови досягали завдяки використанню

ордера. Визначальним на цьому етапі стало застосування багатоярусних ордерних композицій.

Дверні й віконні отвори робили півциркульних, лучкових або трицентрових обрисів з обов'язковим облямуванням профільованим архівольтом чи наличником і фіксацією рельєфного замкового каменю. На цьому етапі – в середині XVIII ст. – з'являються так звані вухасті наличники, що стали характерною прикметою мурованої архітектури другої половини XVIII ст.

У церковних інтер'єрах основою архітектурно-планувального вирішення було функціонально й мистецьки необхідне об'єднання висотно розкритих щедро освітлених просторів кожної ділянки за допомогою високих підпружних арок. В інтер'єрах, як і на початку, застосовували тяги (гурти) різних профілів, штукатурне ліплення, кахлі, поліхромію.

Освітленню церковних інтер'єрів, влаштуванню великих, різноманітних за формою вікон у кілька ярусів надавали пріоритетного значення. Ще важливішою в цьому плані була роль світлової бані (купола) – однієї чи кількох. Саме бані відкривали церковні інтер'єри для потоків верхнього світла, які надавали внутрішньому простору урочистості. Цю світлоносну роль бані контрастно підкреслювали затемнені бічні частини церковної будівлі – притвори, бабинці, бічні вівтарі, капиці тощо. Загалом же драматургія світла була спрямована на створення в храмі відчуття піднесеності.

На подальшій вісі розвитку церковної архітектури даного періоду, відбулася уніфікація мови архітектурних форм разом із найширшим, ніж будь-коли перед тим або опісля, застосуванням скульптурного декору й поліхромії як на фасадах, так і в інтер'єрах. Якщо на попередніх етапах архітектурні форми були дещо важкуватими, масивними й тектонічними, то тепер вони стали значно легшими, їх масивність ніби розчинилась у повітрі аж до розмивання тектонічних форм, характерного для г райливого рококо. Найвиразніше ця тенденція проявилася в Андріївській церкві в Києві (1747–

1753 рр.), соборі Св. Юра у Львові (1744–1770 рр.) та Успенському соборі Почаївського монастиря (1771–1783 рр.), тобто і в західному регіоні, і в Наддніпрянщині.

Картина стилістичного розвитку зодчества в Україні не була одностайною. Тогочасні європейські стильові системи — ренесанс і раннє бароко — накладалися на будівельну традицію часів Київської Русі, яка зберігалася на землях, що з XIV ст. увійшли до складу Великого князівства Литовського. Натомість західні області, підпорядковані Польщі (Галичина, Західне Поділля) та Угорщині (Закарпаття), ще в попередню добу зіткнулися з європейським стилістичним розвитком через розповсюдження готики. Окремий мистецький світ, що упирався на традиції мусульманської культури, становила архітектура Кримського ханства[33].

Італійський ренесанс прийшов до Центральної Європи через королівські двори Буди (кінець XV ст.) та Кракова (початок XVI ст.). Найдавнішим проявом ренесансу в межах території сучасної України був білокам'яний портал у ханській резиденції в Бахчисараї, утворений 1503 р. італійським будівничим Алевізом Новим, що подорожував до Москви і на два роки був затриманий ханом Менглі-Гіреєм [40].

Архітектурну стилістику, архітектурно-пластичні вирішення церковних споруд, формували насамперед естетичні уподобання часу, а також функціональна типологія, розпланувальна й об'ємно-просторова структура та конструктивно-технічні особливості об'єктів архітектури. Аналіз збережених архітектурних пам'яток дозволяє виділити основні композиційні принципи та засоби виразності, уживані протягом цієї доби. Серед архітектурних споруд майже немає асиметричних. Однак у композиціях окремих частин будівель спостерігаємо дисиметрію при строгому дотриманні візуального урівноваження об'ємів та архітектурних форм. При створенні архітектурного образу будівлі храму надавали силуетним характеристикам, виразності яких досягали завдяки активному застосуванню таких елементів, як фронтони, дахи й бані. Композиційно важливі місця завжди акцентували

фронтами з трикутним завершенням і обов'язково волютами, які забезпечували пластичний перехід від однієї геометричної форми до іншої.

Нерідко послуговувалися так званими розірваними фронтами, вперше використаними Мікеланджело Буонаротті в римській брамі Порта Піа в 1561 р. У житлових і громадських будівлях використовували високі щипцеві, вальмові й мансардові дахи з переломами.

Невід'ємним атрибутом церковної архітектури цієї доби стала так звана грушовидна форма бань з ковнірами чи перехватами в нижній третині. У такій формі бань вбачається західний бароковий вплив. Проте в Україні, попри розмаїття форм цих бань, завжди дотримувалися правила: баня в найширшій своїй частині не може бути ширшою, ніж підбанник.

Стилістична форма уніфікації в архітектурі італійського скульптора (масони), і Мейсон (муратор), який просив магнат і місто. Головна святиня Відродження була побудована у другій половині 16 ст. він прийшов з Північної Італії (ренесанс), він був у Львові. Крім них, там в'ються Паоло Доминичи з Риму (Paul Roman), Пітер (Peter ді Barbone Barbone) з околиць Падуї, Рох Шафритс, Ендрю Бемер Вроцлав, Краків Підлісний, Андрій та інші. Леви дизайну магазину заснованого на 1572 р., повністю влаштував потрібні іншим російські землі, при безпосередній участі майстрів і поширенням архітектурних деталей, які були зроблені в підміських кар'єрах. Сильна прихильність великих гігантів, таких видатних майстрів, як Бернардо Морандо венеціанця (1581 корону запросив гетьман Я. Замойський, на будівництво міста і львівських майстрів італійського походження, Пол Меррі, який близько 1594 років Жолкевський коронний гетьман доручалося створити м. Жовківський сервіровки князь Костянтин Острог були унікальними. Крістофер, який перебудував замок в Меджибожі і Пітер Сперіндіо, який працював в Тернополі у тюремному ув'язненні. У Києві в першій половині XVII ст. Італійський Себастьяно працював, і була відновлена церква Успіння, і з допомогою Болонського Манчіні, який працював у Києві, і відновив давнє святилище [43].

Ренесанс прибув в Україну в останній стадії — стадія манірності, яка відійшла від принципу рівноваги і гармонії класичної та чіткості спостережуваних форм тривоги, іноді — надмірні прикраси. Довільне використання ордерних елементів дало можливість створити оригінальні архітектурні об'єкти, що характеризуються особливостями місцевої оригінальності. З 1600 року був значний вплив подорожуючих майстрів з Вроцлава, голландських та німецьких маньєризмів з його звичайної інтерпретації лінійної конструкції неначе придуманої, з металу (Бернардинів Церква і Боїмів Каплиця Львів) [48].

Ренесанс вплинув на нерухомість України як архітектура, заснована на тому, що він мав мало впливу на процеси формування, на основі значних місцевих традицій і готичної архітектури. Це особливо вірно в православному храмовому будівництві, де, як стійкість до контрреформації і Брестської унії, відновлений храм зруйнований і відродив традиційні композиційні прийоми в новій конструкції кладки, з трьома піками типовим прикладом є каплиця Трьох Святителів і Пресвятої Діви Марії, Костел у Львові. Римські форми стародавньої архітектури та прикраси, що народилися в Італії, найчастіше використовувалися для прикраси будинку. Специфічні риси нового стилістичного напрямку - переважання горизонтального стику, приймаючи замовлення і пов'язані з ними пропорційними по класичній стрічці і деталь, отвори і аркаду, лазні і багато прикрашене горище [53].

Основних змін у галузі будівельного обладнання не відбулося. Оригінальний матеріал залишався деревом, яке з шістнадцятого століття не тільки вручну, але і розпилюється в кошиках (лісопилках). На додаток до дерева, землі, збудованих з кам'яних стін башт і бастионних укріплень з кам'яними казематами і лінією вирівнювання. Значно зросла кількість кам'яних та кам'яно-цегляних релігійних будинків. Їх використання обумовлене брусками цегли та природними каменями — вапняк, піщаник і плитняк, на які багаті родовища зосереджені в Волинь-Подільській височині і Карпатах. Конструктивно, будівлі мали більше монолітних стін і

зводів інших — розділ, пів циліндричними, компактними куполами і їх комбінаціями [1].

З 16 ст. фасади в основному покриті оловом, рідше покриті красивими квартами, іноді прикрашеними рустом. Ряд конструкцій прикрашають розділення поверхонь нарізу у квадрати. Застосовується і техніка сграффіто, що створює накладення двошарової штукатурки. Відомо, що фасад кам'яних будинків на площі, був виконаний на прикладі Ринку у Львові. Вони були прикрашені різьбленими білокам'яними порталами, віконними спідницями, деталями та скульптурами. В оформленні інтер'єру, крім деталей з каменю, палицю використовували для формування фігури та декоративних деталей, і навіть архітектурних елементів.

Улюбленим матеріалом був кольоровий мармур, зокрема російський мармур-алебастр, де були розташовані поклади на берегах Дністра. Наприкінці XVI ст. Львів Цехової майстер Герман Гуйте, на прізвисько «Чапка», організовує в тісному Васючині унікальний «завод», який забезпечив камінь у вигляді мармуру або пластин, російськими містами і провінціями Польщі [5].

В історії української архітектури XIV — початок шістнадцятого століття — це перехідний період, який все ще ґрунтується на багатій традиції архітектурних шкіл домонгольського періоду. У той же час, через інтенсивні відносини з сусідніми країнами, архітектори творчо здобувати і використовувати свої досягнення в області міського планування, будівництва і архітектури, з використанням нових деталей для іншого стилю — готики, а з шістнадцятого століття — архітектурні форми Відродження. Цей період, який тривав близько трьохсот років, реалізується в якості моста між двома піками в історії України — Мистецтво Київської Русі і ренесансного мистецтва кінця шістнадцятого століття [15].

Архітектура України у другій половині XVI і першій половині XVII ст. окреслюється посиленням Ренесансу та раннього бароко, епоха Відродження — в майбутньому період культурного та духовного розвитку Європи. У

збудженні аскетичний середньовічний світ поставляється зі своїми ідеалами гуманітаризму гармонійно розвиненої людини. Характер історичного перевороту вплинув на зміст і форми архітектури. На відміну від середньовічної архітектури, в якій зосередження на внутрішньому просторі для вираження духовності, він мав робити гуманні внутрішні та зовнішні обсяги. З цією метою він звернувся до спадщини стародавнього світу, коли застосовуються до форми замовлення, сумірною і легко адаптуються до фактичного розміру людини. Тому що пластична нога епохи Відродження та просторове мислення є природним поєднанням стародавніх та середньовічних культур. Вперше з давніх часів це були роботи, присвячені архітектурі. Існує новий тип архітектора та художника, який працює за індивідуальним замовленням. Необхідність оновлення архітектурної мови в усіх європейських країнах, і інтенсивне спілкування з Італією — колиска Відродження — викликала значну інфільтрацію Ренесансу на північ від Альп. Такі форми асимілювалися за індивідуальними художніми практиками. Отже, архітектура кожної країни набула специфічних ознак, що відображають індивідуальні особливості національного відродження. [46]

Для України з вісімнадцятого століття церква є центром культурного життя і найчудовіших пам'ятників кожної області, поряд з такими з нерухомого майна, що знаходиться в його володінні, ікони, книги, сувеніри, картини. Будівельна діяльність, зокрема, в церкві, в значній мірі відображає розвиток і оновлення старої і нової земля — будівництво або сотенних полк церкви і офіси, лікарні, шкільні будівлі з них. Під час руїн вони були найбільш інтенсивними на Півночі, особливо в Чернігові. Переломним моментом для України стала доба XVII-XVIII століть. Саме в цей час активно будували церкви та церковні споруди в Києві, які ми можемо бачити і в наш час [51].

Примітно, що вони повинні пам'ятати про два періоди будівництва Києва, пов'язані з Іваном Мазепою, пізніше названим архітектором. Будівництво починається в Мазепинській Богоявленській церкві Києво-

Могилянська (1690 - 1693); після будівництва нової будівлі, університет стає тут остаточно. У 1696 році він відновив роботу навколо Софіївської церкви, відновлено в появі собору в стилі бароко, побудований трапезну, Південні ворота, дзвіниця (побудований перший поверх). З 1690 року збудовано поряд з Лаврським-Миколаївським собором починається після зведення стін навколо монастирських воріт шість церков, серед яких ми відзначимо лише Троїцькі ворота (відновлено), і всі святі. Після поновлення є Успенський собор, перебудований лавра друкарня під будівництво прилеглої церкви Вознесіння. У дев'яностих роках, Домініканська церква на Подолі перебудована церква Петра і Павла, в 1706 році почалося будівництво фортеці Печерська. З вищенаведеного можна зробити висновок, що власне Київський конструктор Мазепа створив унікальну картину старого Києва.

Важливу роль відіграє Йоганн Готфрід архітектури Шеделя (1680 - 1752), який становить 30 — років керував будівництвом великих будівель в Києві: Великої лаврської дзвіниці, дзвіниця Софійського собору, надбудовою в інших. Ми можемо вільно визначати кілька типів храмових будівель з 18 століття в Україні. Головне — архітектурна споруда, яка аналогічна типу, який був широко поширений в католицькій Європі в цей час (Італія, Німеччина, Австрія, Польща).

Стилю Європейської барочної архітектури відповідають роботи Івана Григоровича - Барського (1713 - 1785 рр.) та Степана Ковніра (1695 - 1786р.). Його будови, зберігаючи європейську барочну стилістику, набували місцевих деталей, простацтва, демократичності.

У Григоровича - Барського і Шеделя навчався кріпак Степан Ковнір. Він облишив так званий Ковнірівський корпус та дзвіниці на Ближніх та дальніх печерах у Лаврі, за проектом архітектора Неслова побудував Кловський палац. Ковніру притаманні штрихи протонародного тлумачення європейського бароко, що становлять риси так званого "українського бароко" [40].

Висновки до розділу I

В умовах розбудови української державності, творення незалежних церковних структур, важливе значення має вивчення національних особливостей культової спадщини, виявлення закономірностей її становлення і розвитку.

Нове піднесення храмобудування з використанням українських народних традицій почалося в кінці 19 ст. За основу архітектурного образу було, взято трапецію та призму з поєднанням особливостей української дерев'яної архітектури та художньо-декоративного синтезу (мозаїка, розписи, кераміка, позолота, різьба).

Культуру і традиції кожної окремої нації можливо прослідкувати за особливостями побудови їх церков. Архітектура кожного храму унікальна та неповторна. Має свої особливості і архітектура українських церков. До того ж вона не аби як різниться, залежно від місця та території розташування.

Схід вирізняється впливом російських традицій, захід – польських та австрійських традицій, південь – татарських та турецьких.

Оригінальні форми і збереження будівельних традицій глибокої давнини надають підстави судити про інженерно-конструктивні й архітектурно-мистецькі досягнення народу в минулому.

Окрему групу пам'ятників народної архітектури України складають дзвіниці. Своїм походженням дзвіниці сягають готичної доби і утворилися з оборонних веж, що тривалий час служили, за недостатчею церков, для релігійних потреб.

Стилі сакральної архітектури різнилися та змінювалися залежно від архітектурних стилів у світі. Деякі українські міста поєдную у собі, здавалося, архітектурні пам'ятки багатьох епох та країн. Дослідження культової спадщини минулого покликане давати сучасну об'єктивну інформацію про ту частину вітчизняної культури, яка є не лише суто церковним, але і загальнонаціональним надбанням.

В Україні створилися традиційні школи народної архітектури: гуцульська, бойківська, лемківська, наддніпрянська, слобожанська та інші. Найдавніший тип храму - тридільний на одній композиційній осі, пізніше сформувався центричний - п'яти-семи- та дев'ятидільні, та хрестово-купольний.

У всіх областях України будівництвом домінували місцеві матеріали — дерево, природний камінь, цегла.

У церковних інтер'єрах основою архітектурно-планувального вирішення було функціонально й мистецьки необхідне об'єднання висотно розкритих щедро освітлених просторів кожної ділянки за допомогою високих підпружних арок.

Результати аналізу літературних джерел свідчать, що народна архітектура Українських культових споруд, протягом тривалого часу, під час свого формування і розвитку, своєю художньою довершеністю збагатила не тільки українську, а й східно-слов'янську культуру. Оригінальні форми і

збереження будівельних традицій глибокої давнини надають підстави судити про інженерно-конструктивні й архітектурно-мистецькі досягнення народу в минулому.

Розділ II. Дослідницька частина

2.1 Основні стилі церковної архітектури

Церковне будівництво старокняжої доби

Розквіт будівництва церков розпочинається в Україні в старокнязівську добу (X–XIII ст.), коли Україна починає жити повним державним і культурним життям. Будівництво цієї доби мало спільні риси з церквами Царгорода, Балкан, Вірменії, Грузії і Херсонесу. В X–XI ст. в Україні переважали зразки візантійського будівництва т. зв. середньої доби розвитку візантійського мистецтва, яка витворила осібний тип церков, поширений перед тим на берегах Чорного моря (зокрема в Херсонесі й Керчі), а також у Вірменії, Грузії, Болгарії й Македонії.

Звичайний тип більших церков (X–XIII ст.) поширених в Україні — тринавні з трьома напівкруглими чи гранчастими апсидами (заокруглення з боку віттаря), з двома або трьома парами стовпів. Між першою від віттаря та другою парами стовпів, через цілу церкву проходить поперечна нава.

Середня найширша нава — такої самої ширини й висоти, як і поперечна нава (прохід); на перехресті їх угорі виводилася найбільша баня з верхньою точкою цілої церкви. Менші церкви були, можливо однонавні з апсидою зі сходу; в Західній Україні виводилися також ротонди. Характерною рисою багатьох церков були «опасання», тобто галерейки, що оточували будову з трьох боків (крім сходу), які збереглися в українському дерев'яному будівництві й донині. Нерідко із західного причілку підносилися дві могутні вежі або одна вежа в північно-західному куті будови. Завершували будову одна, рідше 5 (або й 9) бань округлої, еліпсової й гранчастої форми.

Загальні маси і зв'язаний із ними зовнішній вигляд церкви завжди підпорядковувалися внутрішнім просторовим формам, так що зовнішній поділ стін завжди відповідав внутрішньому заложенню, а навіть форма накриття даху й бань назовні точно відповідала внутрішнім формам. Згідно з цим, чисто конструктивним, законом архітектурного мистецтва будови загалом мали мінімальну кількість декоративних прикрас.

Основні риси українсько-візантійської церковної архітектури

Церква мала візантійський план: це був чотириохкутник з трьома напівкруглими апсидами зі сходу, в яких містилися вівтарі. В середині церкви були чотири сохи, на які спиралися луки, на них тримався підбанник і на підбаннику була баня. В західній половині церкви розміщувалися хори. Вікна в такій церкві були високі та вузькі, через які в церкві було світло. Церкви були оздоблені часом статуями та плоскорізьбою, багатою мозаїкою та фресками.

Києво-чернігівський архітектурний стиль

За стилем києво-чернігівські церкви належали до візантійського стилю. Хоча здебільшого в церковній декорації чернігівських церков помітні також романські впливи західно-європейської церкви. Літописні відомості та збережені зразки домонгольської доби підкреслюють подібність українських церков до церков візантійського стилю з огляду форм чи технік.

Софійський собор був централізовано — базилістичний. Первісно Софійська кафедра була п'ятинавною (також п'ять поперечних) з п'ятьма апсидами, опасанням в два ряди із трьох боків будови і двома вежами із західного причілку, який входив в систему опасання; ця остання прикрашена колонками й луками.

На початку XVII ст. будова була в руїнах; відновлена в 1633 — 38 рр. Петром Могилою в межах старих мурів і значно розбудована в бароковому стилі за митрополита Ясинського й гетьмана Івана Мазепи (1690 — 97). розмір усїєї будівлі з опасанням та апсидами мав 39 на 34 м, тобто займав площу майже 1300 м кв. В середині будівлі поверх з хорами займав крайні та частково бічні нави, які йшли вздовж головної нави. На перетинах повздовжніх та поперечних нав були виведені сферичні бані з високими підбанниками. Опасання внутрішнє було поперечним, зовнішнє опасання було нижчим, відкритим на зовні з луками-аркадами.

Особлива увага була звернена на двохповерхову західну аркаду (колонаду) при вході в церкву. В північно-західному куті будівлі була вежа зі сходами на хори та галереями-опасаннями. Інша вежа в плані квадратна, знаходилася у південно-західному куті [5].

Успенська церква Лаври була трьохнавна, центробанна і мала характеристичний рисунок вівтарних апсид. Первісна Михайлівська церква Видубицького монастиря(зруйнований в 1937) була трьохнавна та трьохапсидна з вежею від північного заходу. До київського землетрусу в 1230 р. церква Спас на Берестові була трьохнавна, трьохапсидна та трьохбанна з притвором і двома баштами з заходу. В одній башті була дзвіниця, а в іншій церковця-гробниця.

Крім головного входу до церкви вели ще два бокові з притворами. Реставрація проведена Петром Могилою перетворила цю церкву в типову для пізнішої української архітектури — хрещату церкву. Церква Чернігівський Спас закладена князем Мстиславом († 1037) була найбільш наближена до церкви Спас на Берестові та була трьохапсидна, трьохнавна та

п'ятибанна. Пам'ятки києво-чернігівського будівництва мають однорідний стилевий характер. Основним типом церковного будівництва тут, був синтез центробанної круглої чи багатокутної будівлі з базилікою. Наземний план такої будівлі був у вигляді хреста в середині та зближеного до квадрату прямокутника зверху.

Гуцульська церква

Характерною особливістю гуцульських церков, є хрещате заложення, як і у мурованих та дерев'яних церквах Лівобережної України. Муровані хрещаті церкви є найдавнішим типом церков, які відомі з часів раннього християнства у Херсонесі Таврійському (IV—VI ст.).

Гуцульські церкви були завжди п'ятизрубними, з однією центральною банею, трьома або п'ятьма банями. На п'ятибанних церквах на чотири бічні зруби ставили нижчі бані. На бічні зруби ставили такі самі як і на центральний зруб, восьмерики, бані, а на бані ліхтарні, маківки, хрести. На трибанних церквах, на двох бічних притворах (північному та південному) ставили двоспадовий дах. Над чотирма іншими зрубами в одnobанній церкві ставили двоспадовий дах з причолком; на таких дахах ставили невеликі главки. Ставили гуцульські церкви («Дім божий») — майстри, з такого самого матеріалу і таким самим способом, як і хати. Гуцульська церква являє в поземному плані рівнобічний хрест.

Церква була розміщена завжди вівтарем на схід, а бабинцем на захід. При вході в церкву містився бабинець, де стояли жінки, навпроти бабинця був вівтар, бічні крила називалися — притвори. Зі заходу, перед входом був ганчик. Висота церкви середнього зрубу була рівна довжині всієї церкви. Низ гуцульської церкви складався з брусів, які стояли на кам'яному підмурку, що частково вирівнював поверхню, на якій закладали церкву. Нижній зруб церкви клався «в замки», частини яких виступали (веглі). На ці веглі було покладене «опасання» у вигляді піддашшя. Характерною особливістю гуцульської церкви є скісне «опасання» шириною до 2 м, під яке люди

ховалися від дощу або стояли там, коли в самій церкві знаходилося багато людей або коли церква ще була закрита. Частина церкви над опасанням називалася — верхопасання, цю частину клали також «в замки», але уже без виступаючих вєглів та покривали зверху повздовжніми дошками (кожухували), для того, щоб в церкву не проникав холод та для кращого захисту брусів від дощу. Чотири кути церковних крил пов'язували перехресттям (видно було лише в середині церкви) і на нього ставили восьмигранний зруб — осьмірку. Всі зруби зсередини були гладко затесані, та між ними не було жодної щілини.

Частину церкви над основним зрубом називали осьміркою, зверху над осьміркою розміщувалася — теж восьмигранна баня. У тому місці, де дахи крил сходилися з дахом осьмірки, утворюючи кути, влаштовували невеликі накриття від дощу — кутаси [5]. Над банею була розміщена на восьми дерев'яних стовпах циліндрична башточка — ліхтарня, на якій розміщувалася маківка, що завершувалася хрестом. До церкви заходили через ганок (навіс на стовпчиках над входом до приміщення, куди ведуть східці), де на стінах вїшали капелюхи або шапки та залишали топїрці (бартки), табівки. Збоку біля церкви розміщувалася чотирьох кутна дзвіниця, покрита як і церква гонтом (дерев'яний аналог дахівки).

Буковинська церква

Характерною особливістю внутрішнього розпису буковинських церков були розписи всіх частин будівлі. Ця традиція була запозичена з храмів раннього середньовіччя. За установленим каноном в куполі церкви зображався Христос — Спас, в барабані купола знаходились апостоли, на парусах — чотири євангелїста. В вівтарі розписи були присвячені та таїнству Євхаристїї. Загальний характер розписів був візантїйським. Але поряд з візантїйськими композиціями, такими як: роздавання хліба та вина апостолам, деїсус, знамення Богородиці, страшний суд, св'ята, Софія Премудрїсть Божа були і композиції прийнятї в західному мистецтві: ягня з

коругвами, Свята Вероніка, коронування Богородиці, Богоматір на троні з ангелами і ін. Головним мотивом різьби іконостасу була виноградна лоза.

За своєю конструкцією буковинські церкви представляють хрещато-купольні продовгуваті будівлі (базиліки). Характерною особливістю таких церков є прибудова з півдня та півночі апсид, завдяки чому план буковинських церков має хрест з заокругленими кінцями. Такий план (триконховий) був однаковий з деякими храмами романської доби та подільськими церквами. Буковинські церкви були покриті всередині та ззовні фресками.

Будівельна чинність від половини XII ст. переноситься з Києва до менших осередків (як Переяслав, Острог, Канів), а в основному на західноукраїнські землі — до Галицько-Волинського князівства (Галич, Володимир, Овруч, Перемишль, Каменець на Берестейщині, Більськ, Холм та ін.). Перенесена сюди наддніпрянська будівельна традиція затримує план киево-чернігівських будов першої половини XI ст. з деякими конструктивними змінами. Стіни церков були муровані переважно з тесаного каміння, а накриття й декорації мали риси романського стилю. Завдяки своєму географічному положенню та зв'язками з західною Європою в Галицько-Волинській державі сформувався архітектурний стиль дещо відмінний від киево-чернігівського. Тут уже стає більш помітним вплив романського стилю західно-європейської архітектури і утворюється свій візантійсько-романський стиль в церковній архітектурі. Зразком такого стилю є церква Св. Пантелеймона в Галичі. В таких галицьких столицях як Холм, Галич, Львів, Перемишль більшу перевагу мав західний стиль, а на Волині навпаки переважав перехідний стиль — від східного до західного. Найстаріша церква побудована в Володимирі Волинському, збудована князем Володимиром не збереглася.

Однією з найстаріших будівель Галицької землі був ймовірно Собор Св. Івана в Перемишлі, збудований князем Володарем Ростиславовичем (1124). На просторах княжого Галича знайдено близько 30 церковних

румовищ, різних будов (XII — XIII ст.) — тринавних церков і одної ротонди; і тільки церква Св. Пантелеймона вціліла до нашого часу. Наземний план церкви Пантелеймона трьохнавий, центробанний — типовий для українсько-візантійського стилю в будівництві. Головна поодинокі баня спиралася на чотирьох масивних стовпах, а центральний простір не мав форми квадрату, а був видовжений у східньому напрямі прямокутником. Можна припустити що і центральна баня не була круглою, а еліптичною як у княжій церкві Св. Миколи у Львові.

Ця церква має окреслено центральне трьохапсидне але хрещате заложення, поширене в дерев'яній архітектурі, але доволі рідкісне в мурованій. Поземний план цієї церкви типовий зразок середньо-візантійського будівництва. Центральна базиліка з трьома навами у вигляді хреста з трьома апсидами і двома банями. З яких одна більша — овальна, розміщена над перехрестям та друга менша — кругла, розміщена над головною апсидою. Головна нава складається з трьох частин; притвору, власне церкви та пресвітерії з апсидою.

Незалежно від центр-базилістичного княжого типу церков існували також на українських теренах ротонди та базиліки. Ротонди або полігони існували в Херсонесі Таврійському, Вишгороді (1114 р.), Галичі (12-13 ст.), Володимирі Волинському (Васильківська), в Горянах на Закарпаттю (12-13 ст.). Ротонди будувалися і пізніше: в Лаврові, в Кам'янці, в Меджибожі, в Мукачеві (1661). На переломі 18-19 ст. ротонди були популярні в «ампірному» будівництві. Горянській ротонді притаманні візантійський стиль. Васильківська церква в Володимирі Волинському збудована в формі осьмолистої ротонди. Тип наземного плану ротонди — октохонтоїд, витворений в вірменській архітектурі, поширився в середньовіччі на західну Європу по Ломбардію та Франконію.

Триконхові церкви

У XIV–XV ст. візантійсько-українська культура попередньої доби виявляється у формах планів і просторовому об'ємі, тоді як готика

спричиняється до невеликих конструктивних змін і деталей. В XIV–XV ст. в Україні відомий також тип триконхових будов візантійського відродження, що приходить із гори Афон у Греції спочатку до української частини Буковини (дві церкви в Сереті кінця XIV ст. і три церкви в Путні коло Чернівців), пізніше — до Галичини (Лаврів на Бойківщині XV–XVI ст.) і нарешті — на Поділля (церкви в Кам'янці XVI ст., Зінькові, Могилеві-Подільському), в Замостя.

«Козацьке» бароко

Центр мистецького життя з половини XVII ст. переноситься знову до середньої, Наддніпрянської України, де фундаторами й меценатами мистецтва стають українські гетьмани, полковники та церковні достойники, що походять із демократичних козацьких верств. Лише одним Мазепою побудовано чи відновлено в Києві понад 6 величезних будов, не кажучи про інші по цілій Гетьманщині.

Одним з великих моментів інтенсивності культурно-національного життя України, була створена Хмельницьким доба політичної незалежності України. Відродження України сприяло насамперед відновленням будівель старокняжої доби. Новий стиль відомий у світі під назвою «козацького» або «українського» бароко був заснований на староукраїнських архітектурних традиціях. Церкви Гетьманської України будувалися в основному іноземними архітекторами (італійцями, німцями), на основі українського архітектурного стилю. Так італійським архітектором була відновлена Успенська церква на Подолі в Києві. Коштом та старанням митрополита Петра Могили був відновлений київський Софійський собор.

У часи гетьмана Івана Мазепи українське бароко досягло найвищого розвитку. Д. Антонович назвав ці часи другою, після великокняжої доби, золотою добою українського мистецтва. Конструктивно — архітектурні особливості українських барокових церков повстали з досягнень дерев'яної архітектури, а оздоблення таких церков носило барокові риси.

За прикладом Спаської церкви Мгарського монастиря (будову якої почав гетьман Іван Самойлович) Іван Мазепа розвинув і удосконалив новий тип української барокової церкви, яка складалася з поєднання староукраїнської конструкції п'ятизрубної церкви та барокової базиліки з виразними рисами барокового мальовничого декору. Двома великими фундаціями Івана Мазепи були церкви: Богоявленська на Подолі та так звана Великого Миколи на Печерську, архітектором яких був киянин — Федір Старченко.

На традиціях українського бароко розвивалася і архітектура дерев'яної церкви. Одночасно з видовженням церкви в висоту, поширюється вона також і в ширину. Для того в кути п'ятизрубної церкви ставляться нові зруби, спочатку невисокі та без окремих бань (церква Медведівського монастиря). Такого ж типу є запорозька церква в Самарі, збудована слободянином Яковом Погрібняком з Водолаг, яка є найвищим розвитком української дерев'яної архітектури: дев'ятизрубна та дев'ятибанна.

На зміну козацькому бароко прийшов стиль рококо. Помітні риси стилю рококо має мурована церква в Сорочинцях збудована гетьманом Данилом Апостолом (1727–1734). З поміж західно-українських церков у стилі рококо можна відзначити собор Св. Юра в Львові, головну церкву Почаївської лаври, василіанську церкву в Бучачі.

2.2. Особливості розвитку української кам'яної та дерев'яної архітектури культових споруд

Кам'яна сакральна архітектура України

Дослідження і поглиблення знань з історії та культури України є поширеним в наш час. Зростання національної свідомості в умовах незалежності і суверенності посилює інтерес до духовного спадку нації, її

кроків на шляху культурного самовизначення на різних етапах історичного піднесення.

Під час розповсюдження європейського бароко, в українській архітектурі XVII—XVIII ст. вершиться помітне загальне піднесення, що вважається одним з найяскравіших культурних напрямків доби. Ті нові тенденції, що з'являються в зодчестві досліджуваної доби є насамперед відображенням зміни менталітету українців, якісної трансформації їхньої культури під впливом європейських впливів, єдності української етнічної спільноти на основі спільних культурних традицій. Саме тому досліджування історії архітектури є невід'ємним елементом пізнання історичної сутності українського народу.

Доволі рідкісним явищем, що відбувалося головним чином на західноукраїнських землях було заснування нових міст у другій половині XVII ст. Найвідоміші приклади — Христинопіль (Червоноград, 1692) і Станіслав (Івано-Франківськ, 1662).

Цивільне та церковне оборонне будівництво набувало переінакшень у зв'язку з еволюцією загальних засад оборонної архітектури [59].

Монастир — перш за все фундамент. Звичайна будівля, дерев'яна або глиняна, не була придатною для оборонних цілей. Набагато зручніше було адаптуватися до тих релігійних будівель, які традиційно будувалися з міцних матеріалів. Монастирські комплекси, як правило, оточували стіни баштами, а також ровами та вікнами.

Почаївський монастир — один з кращих ранніх прикладів, відомих з гравіювання комплексу, побудований в середині сімнадцятого століття. Зведена в 1649 році Троїцька церква монастиря була системою укріплень і Волинський давня традиція була включена до складу оборонного муру. Оточений стінами з вежами був монастирський дворик, подальша територія частково була обгороджена дерев'яними стінами. Ці укріплення ясно показали знамениту турецьку облогу в 1675р. монастиря у Львові, де система фортів, побудованих в 60-і роки успішно протистояла турецької середовища,

тисячу шістсот сімдесят два; багато його елементів збереглися до теперішнього часу.

Найстаріші будівлі класичної архітектури України гетьмана Кирила Розумовського в Почепі, побудовані українським будівельником Яновським. Почепська резиденція, виконана у вигляді складного корпусу головної будівлі, об'єднані овальні крила залишків житлових і комерційних будівель, загорнуті навколо площі шести тисяч квадратних метрів і знаходяться під контролем сраавжньої революції на території України. Нові елементи, такі як будівництво ясності гармонії мас і прояв кімнати і з'єднання — зробили почепський рококо справжнім шедевром проживання і барокової атмосфери[57].

Унікальний шедевр, побудований Чарльзом Камероном, Батуринська фортеця, залишилася Розумовському, як і Почепська — була величезним і надзвичайно складним комплексом споруд, від яких залишили тільки стіни головної будівлі та одного з крил. У протилежності до попередньої проживання, характеризуються інтимністю атмосфери, Батуринська палата висловила свою монументальність величної колонади, досягла всього загального, головного піднесення в архітектурі[28].

Перший тип забудовань пов'язаний з відродженням планово-просторових структур давньоруських храмів XII ст. та з певними впливами литовського й польського костельного будівництва. Цей напрямок розвитку започатковано 1679р. будівництвом Троїцького собору Троїцько-Іллінського монастиря.

Другий, принципово відмінний напрям розвивав планово-просторові композиції, традиційні для народного будівництва. У ньому переважали хрещаті п'яти — та дев'ятидільні п'ятибаневі храми, які й стали уособленням українського бароко у церковному зодчестві[50].



Рис. 1. Церква святого Миколая у Глухові

Перебудова божниці святого Миколая у Глухові, Воскресенського собору в Сумах (1703), Покровського храму у Харкові, церква святого Миколая (Козацького) в Путивлі (1737) присвідчує про розвиток цього напрямку. Три останні пам'ятки позначені російськими впливами як у двоповерховості, так і в фрагментах оздоблення. Ця група храмів виразно являє й акцентування вертикальної домінанти у вирішенні тридільного храму[26].

Бачимо хрест святині п'ятідільної церкви, розвивається самостійно. Сама рання стадія еволюції показує храм Святого Миколи в Ніжині тисячі шістсот шістдесят восьмого року зведення. Побудований на нижніх кутах малого обсягу, складу і пропорції фундаментів, він має пірамідальні куполи очевидного характеру будівлі.

Принцип розвитку Ніжинського храму дає змогу віднести Троїцький монастир в Фонд гетьмана Іван Самойлович 1674 р., який вразив архітекторів побудувавши соборну церкву Максаковського і Крупинсько-

Батуринський Спасопретображенський монастирі та церкви в Прилуках (1716) і Мхарах (1732). Церква Успіння в Новгород-Сіверському та Претображенській в Ізюмі Слобожанщини, цей тип покращує вже саму архітектуру. Київське житло довкола Лутенків (1686), башта Всіх Святих на північних ворота Києво-Печерської лаври (1696-1698), собор Священного Видубицького монастиря. Дві ранішні з багатим оформленням мистецтва, та артистизму з пропорціями та виконанням майстрами.

Слобожанщина до кінця вісімнадцятого століття формувала звички храмів на зразок Покровського собору у Харкові: Троїцький монастир і Храм в Охтирці (1724-1727), Хорошевський Воскресенський монастир (1754-1759), Миколаївська церква, Харків (1764-1770), група церков в Сумах (1783-1797). Вони навмисно реконструювали дерев'яну архітектуру, та її конфігурації.

Група церков, побудованих на квадратному плані з короткими відводами гілок хреста, характеристики яких розташовані по діагоналі боку купола і системі оплати, розташовані на території лівого берега Києва та в середині — в другій половині вісімнадцятого століття, як імітація європейських традицій їх авторів, які відвідують ремісник і їх прихильник, як І. Григорович-Барський. Це не випадково, найдавніші з них були розроблені церквою Бартоломео Растреллі в Києві. Це одна з найбільш ранніх робіт великого художника Растреллі, де він вперше звернувся до місцевих національних атрибутів народності. Стрункий хрест, стіни в умовах давнього храму ширяють високого барочного купола. Головний вхід і чотири струнких вежі з усіх боків, можна навіть «читати» як твердиня. Він продовжує спорудження церкви Різдва в Козельці (архітектор. Квасов Андрій, 1752-1764) Святих Антонія і Феодосія в Волошках (1756-1758) Вихід Божої матері в Охтирці (1753-1762)[10].

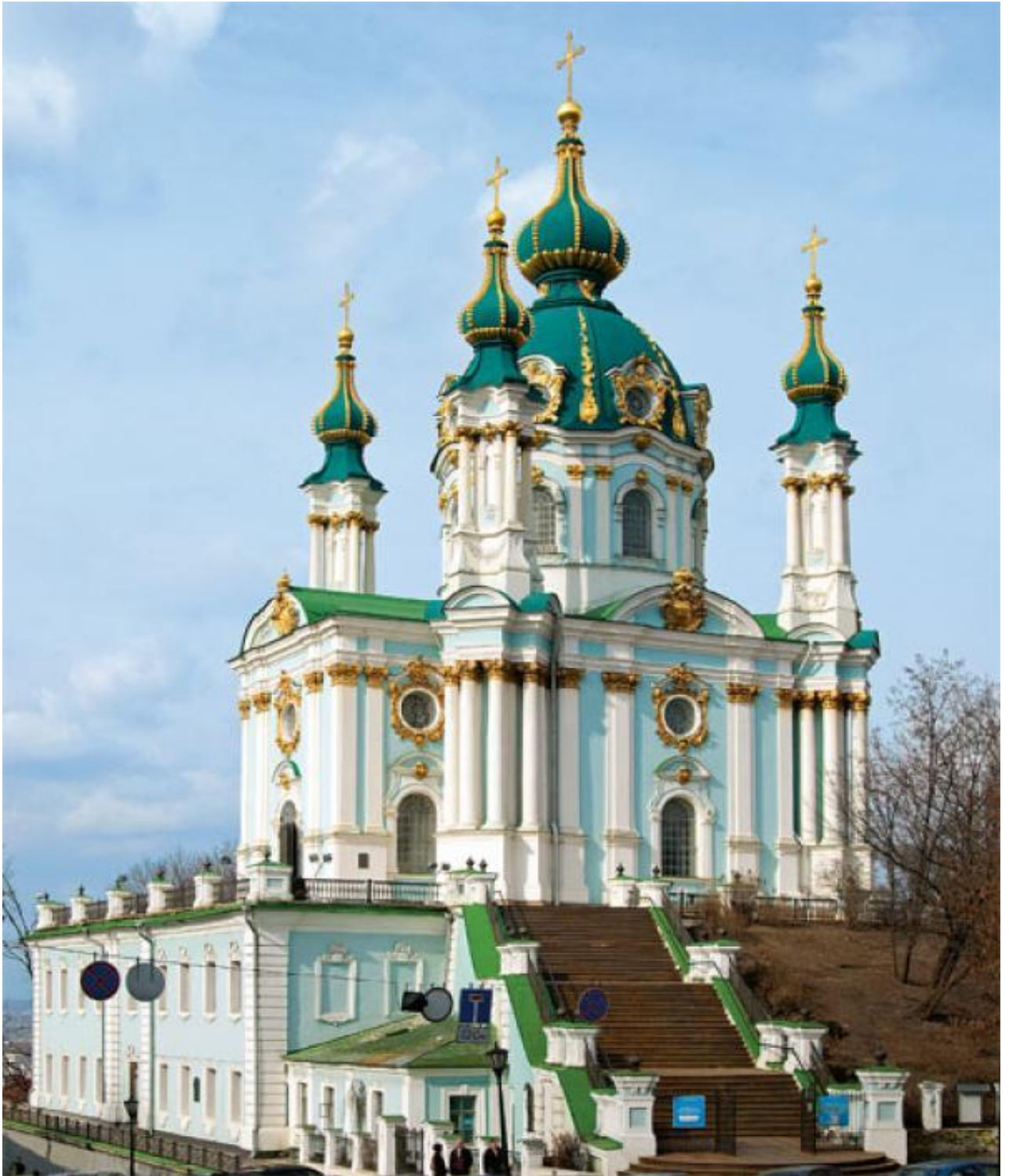


Рис. 2. Андріївська церква, Київ

Всі пам'ятники цегляної забудови церков на лівому березі в Києві, які займають чільне місце в українському мистецькому доробку показує, що значна частина їх будівельників створила, чи не шедевр українського походження. Це відбулося навіть в контексті розвитку мистецького життя на території козацтва в Україні, але не склалося своя традиція тут цегляної архітектури. Іван Григорович-Барський, який був обумовлений поширенням

середини століття капіталу, Санкт-Петербург зразки — українського художника, який вдався зберегти найбільш помітний слід. Ми можемо відзначити Степана Ковніра, будівельника Києва, який був не тільки архітектором вісімнадцятого століття, а також створив проекти архітектури, в якості головного конструктора міста[12].

Таким чином, в Україні архітектура церкви другої половини сімнадцятого і вісімнадцятого століть, у деяких варіантах здійснення, просторова структура планованого, які розвивалися паралельно, була вертикальна організація простору. Найбільш поширені і популярні типи релігійних будівель були церква в стилі бароко — п'ятикутник — і староруська - тристоронній і прямокутний дах. На правому березі в складі Польщі, в порівнянні з досить інтенсивним зростанням цегляної будівлі церкви в Києві і на лівому березі, набагато менше. Навіть з точки зору художнього життя на території України цей стиль не розробив свою власну нішу в цегляній архітектурі.

Дерев'яна церковна архітектура

Багата деревиною Україна стала предком одного з найоригінальніших і найбільш передових в формах огляду видів будівництва дерев'яних споруд в світі. Його розквіт почався в темряві передісторії нашої землі. Таким чином, українське дерев'яна будівля досягло найвищого рівня технічної досконалості і художніх дерев'яних каплиць, які розкидані по всій Україні, дивуючи нас та іноземців. Їх художній образ незвичайне співтовариство у важкій добі оборонної архітектури, частково резиденції. Вежа шатрового даху пасажів і зазвичай не відрізняється від вежі замку і даху над головою, опоясання, периферія черепиці забезпечує мальовничий вид святинь[2].

Ф. Заплетал, чеський учений, сказав, що українські дерев'яні храми «можутьбути гордістю, радістю і скарбом кожного народу.» Приглядаючись до зовнішніх і внутрішніх форм висоти української церкви, прийшов до впевненості, що «все це працює в дерев'яній святині української атмосфери

приневолює глибокий уклін, і поклоняємося творчому генієві українського народу...»[24].



Рис. 3. Церква святого Юра, у Дрогобичі

Основним конструктивним матеріалом в дерев'яному будівництві були сосна, дуб та брус. Вся конструкція намагалася зводитись без цвяхів та інших металевих деталей. Причиною цього є чисто технічні: іржаві залізні цвяхи від іржі та вологи, навколо них роз'їдають деревину, послаблюючи силу та жорсткість цієї конструкції. Щоб захистити панель від вологи, вона була прив'язана до шипи і зробила широкий захисний відтінок на стовпах. Тонкі м'яко покривають форму рами, створюючи плавний перехід від однієї конфігурації до іншої, а фундаменти посилювали вертикально викопані в пости дуба, землі, каменю або менше цегли[30].

У структурі колоди східної України зморшки були покриті системно-орієнтованою вертикальною структурою святилища, що надало їй розмір зовнішнього та внутрішнього образу.

З неймовірною легкістю та конструктивною досконалістю в церкві Святої Трійці в Паклаї створюється внутрішній простір. Легко помітний нахил її стіни по відношенню до центральної осі, з зближенням зверху через кілька зморшок, створює враження щодо зменшення вертикального положення. Тому башти здаються набагато вищими, ніж вони насправді. Корені в інтер'єрі церкви для українських храмів, як правило, залишалися відкритими [46].

У Західній Україні, за даними кожної людини у всіх регіонах, дерев'яна церква була досить характерною диференціацією у складі будинку [53].



Рис. 4. Георгіївська церква, Седнів

Бельгійський майстер, учений Дере, надає українській дерев'яній будівлі першість перед цегляною: «Українська мурована архітектура деякого розміру, а також деякого сильного почуття декоративних деталей. Але я думаю, що це найбільш характерно, найоригінальніше, найчистіше і здорово в моделях дерев'яної архітектури»[2].

Монументальність, крім її конструктивності, визначає українську дерев'яну архітектуру. Це не заважає або низькому опору деревини, як будівельного матеріалу, або яка створює невеликі розміри окремих будівель. Його сутність полягає в тому, що маси в нашій дерев'яній конструкції просто вийшли на останні межі покриття.

Загалом, українська дерев'яна структура, яка досягла своєї кульмінації в церквах і розвиток творчої майстерності для всіх зовнішніх впливів на напрямках чутливості стародавній скарб колективний геній українського народу і як оригінальні частини своєї роботи забезпечує постійне місце в ієрархії народів, провідних в світ культури.

Розпланування і розробка тривимірних конструкцій будівель і споруд розходиться функціональних типів — житлові, громадські, оборони, відзначаються в день. Церковні будівлі є провідними функціональними типами, що втілюють найважливіші соціальні функції. Найбільш популярні види священних будівель, які є дві окремими областями художньої думки були бароковий собор — п'ятиверхий — і древній — прями та прямокутні[20].

Тризубний храм, що походить від тридільності національних традицій перевершають будівництво дерев'яної церкви в Україні; менш під впливом візантійського будівництва кладки, існує церква. На сході України зрубної конструкції була покрита зморшками системи, орієнтованої вертикальної структури речей. Унікальний характер оригінального дерев'яного церковного будівлі придбав в Західній Україні, де були окремі архітектурної школи (Бойко, гуцульської, лемків). Незважаючи на це, деталі регіональних громад

у цих школах є більш значущими, ніж відмінності. Це свідчить про єдність української архітектури в етнічному просторі.

2.3 Вплив сакральної архітектури на планувальне та композиційне вирішення населених пунктів України

Сакральна архітектура тісно пов'язана з навколишнім середовищем. Як приклад, пірамідальні вежі українських дерев'яних церков підкреслюють випростані пірамідальні тополі, які так само підводяться догори, до неба. Дослідження пропорцій низки церков різних регіонів України створило можливості створення певних закономірностей, що розкривають естетичні засади народних зодчих. Зокрема, головні точки храмів часто зосереджені у рівносторонньому трикутнику. Коли базою такого трикутника є нижня горизонталь фасаду, то його вершина сходиться з закінченням центральної бані церкви. У деяких храмах усі три верхи розташовані в півколі, викреслене з центра горизонталі. Це вказує про певні композиційні принципи, єдине світосприймання та художнє бачення українських зодчих.

В Українських Карпатах, а саме на Бойківщині найбільше збереглося дерев'яних церков, збудованих у XVIII – на початку XX ст. План традиційної бойківської церкви формується з прямокутних зрубів, розташованих по одній осі від заходу на схід. Центральний зруб найбільший і найвищий, два бічні менших розмірів, щоб відповідати потребам Літургії. В бабинці стояли прихожі та жінки, у наві служили літургії, вівтар відгороджений від основної частини іконостасом з Царськими та дияконськими воротами.

Кращі взірці бойківських церков вирізняються красою загальної форми, незвичайною простотою конструкцій, злагодженим поєднанням частин елементів і деталей, певною строгістю і одночасно поетичною чарівністю.

Храми Бойківщини нагадують стрункі силуети, які легко піднімаються до неба, у своїй дитячій простоті їх конструкцій, які надають їм подобу чарівних іграшок [62]. Саме до таких церков можна віднести Миколаївську

церкву 1763р. в с. Кривка Самбірського району на Львівщині. У ній пропорції максимально точні: половина діагоналі нави (4,5 м) складає довжину бабинця. Цей розмір був початковим і для вівтаря. Маючи довжину бабинця і нави, можна розрахувати висоту нави (11,05 м). Уся довжина споруди від входу до східної стіни вівтаря складала загальну висоту бані. Співвідношення розмірів Кривківської церкви неймовірно точне та класичне. Завершений художній образ споруди забезпечується чіткою системою пропорційності. Такий архітектурний розрахунок взятий із співвідношення висоти споруди зі зростом людини. Висота входу в бабинець рівна середньому зросту людини, а висота проходу в наву - висоті людини з піднятою рукою. Підкупольний простір переглядається тоді, коли минаєш ці переходи. Інтер'єр церкви показується для відвідувача, ніби сцена в театрі. Крізь фігурно вирізаний прохід з бабинця до нави, що схоже на куліси, видно різьблені позолочені ґратки іконостаса, а далі, через Царські врата престол з кіотом.

Іконостас відтворює форму підкупольного простору нави. Багатство внутрішнього середовища виділяється різкою світлотіньовою грою, завдяки розташуванню джерел світла. Маленькі віконця освітлюють лише наву, формуючи контраст із затемненим бабинцем.

Збільшення площі церкви за рахунок другого поверху просторих хорів дуже старий прийом, започаткований ще з епохи Київської Русі. Храми Бойківщини на перший погляд дуже схожі, проте вони ускладнені своїми перекриттями та формуванням галерей і дашків. Окремий вид будівель традиційної архітектури створюють гуцульські храми. Для гуцульських церков, характерні хрещатий план, а також перехід середнього квадратного зрубу у восьмикутний стіжковий верх (барабан). Двосхилий дах із фронтонами розташований над іншими чотирма зрубами, на гребені якого часто буває ліхтар з маківкою. Цей тип храмів зустрічається і далеко від Гуцульщини, по всьому Прикарпатті, аж до Дністра. Іноді такі споруди бувають на Київщині, Полтавщині, Слобожанщині й Волині. На заході

Українських Карпат, де проживали лемки, церкви схожі до бойківських, але зі зміненим виглядом від впливом сучасності. Як приклад, висока вежа над бабинцем, яка має окрему конструкцію, не зв'язану з усією спорудою. Над навою і вівтарем переважає ступінчасто-пірамідалне перекриття. Висока вежа над західним зрубом утворилася, мабуть, за зразком архітектури католицьких храмів.

Покровська церква відзначається своїм архітектурно-розпланувальним і конструктивним вирішенням, в якому над бабинцем височіє висока вежа-дзвіниця. Михайлівська церква 1777р. схожого типу. На сьогодні по території від Хуста до Рахова залишилося близько десяти церков особливого типу. Своїми завершеннями вони схожі до готичних церков в Угорщині й Семигороді (Румунія). В основі будівлі залишається тридільність. Рисунок 19 – Церква Св. Трійці, 1774р. Головною рисою архітектури цих споруд є присутність дуже високої, вузької вежі над бабинцем, завершені високим шпильчастим перекриттям. У таких храмах при вході іноді створюються галереї з вирізьбленими колонками. Буковину можна розділити на дві частини, одна з яких розміщена ближче до Гуцульщини, інша до Поділля.

Тому і церкви споруджували тут двох видів. В цьому краї є спеціальний вид храмів, які дехто називає “хатніми”. Такі храми розташовані у Львівському та Чернівецькому музеях просто неба. Особливістю Троїцької церкви 1774р. є те, що зруб над навою має восьмигранне перекриття, над бабинцем – чотиригранне у вигляді зрізаної піраміди, над вівтарем півсферичне. Ці перекриття заховані під високим дахом, через це постать церкви схожа на звичайну хату. Такий вид церкви знаний і в інших регіонах України, а на Буковині він став традиційним.

Схожого типу храм 1774р. з с. Драчинці Кіцманського району, який має високий чотирихилий дах у вигляді шапки. Біля церков споруджувались окремі будівлі – дзвіниці. Деякі дзвіниці, збережені до сьогодні, особливо в Західній Україні, обґрунтовано стверджують виняткову давність архітектурних форм, іноді тривалішу, ніж храмів. Сакральна

архітектура має вплив на планувальне вирішення населених пунктів, особливо сіл чи селищ. Громади завжди дбали про будівництво та утримання храмів на їхніх територіях. Спорудження церкви сприяло групуванню людей навколо кульової споруди та будівництві інших будівель. В такий спосіб населений пункт розростався. Храм завжди був споруджений в центрі села, що створювало завершене композиційне вирішення.

Церква в архітектурно-ландшафтній організації українського села

В центральній частині села віддавна був майдан, на якому традиційно будували такі споруди: церква, дзвіниця, плебанія, корчма, сільська школа. Домінантою сільського поселення завжди була церква, яка мала яскравий силует, і виконувала роль головного орієнтира в забудові села. Територія навколо церкви вважалася центром села.

Культову споруду будували зазвичай поблизу дороги або зручного проїзду, біля неї кладовище та будинок священика. Архітектурно-планувальна композиція сільського поселення – це поєднання усіх його частин і елементів, принципів і закономірностей їх організації. Зауважимо, що село відносно невелике утворення й сприймається загалом через основний структурний елемент – громадський центр із церквою, яка вирізняється серед забудови на тлі ландшафту.

Церква мала велике композиційне навантаження архітектурнопросторової структури українського села. У старовинних поселеннях Галичини церква була центральною будівлею, яка стояла на майдані та становила символ і оберіг кожного села. Біля центрального майдану старого галицького поселення, можна побачити будівлю, яка схожа на селянську хату, але була більшого розміру й більш доглянутіша. Ця споруда розташована найчастіше біля церкви й має назву плебанія, резиденція, парафіяльний будинок або просто житло священика. Із церквами в Україні, як і в інших країнах, тісно пов'язані й кладовища, що раніше розміщувались біля церков, а в Галичині і сьогодні. При вирішенні громадського центру народні зодчі завжди старалися основну його будівлю

(церкву) розмістити на найвищому місці села, щоб вся система візуально підпорядковувалася цьому головному орієнтиру, мала порівняно великий об'єм, вертикальність і яскраву індивідуальність силуету.

Природні умови впливали на архітектурно-просторове вирішення українського села. При цьому природний ландшафт був рівноправною складовою архітектурно-просторової композиції громадського центру. Тому частина забудови периметру площі зазвичай відсутня, центри здебільшого відкриті. Села з такими центрами розміщені на схилах пагорбів, а високі точки рельєфу підсилені висотними домінантами – церквами. Одним з головних елементів у композиційному просторі села були зелені насадження. Старе село завжди асоціюється із садибами, оточеними садками, які створюють своєрідний затишок і комфорт, притаманний сільським поселенням.

Висновки до розділу 2

Зростання національної свідомості в умовах незалежності і суверенності посилює інтерес до духовного спадку нації, її кроків на шляху культурного самовизначення на різних етапах історичного піднесення.

Стильовий розвиток сакральної архітектури України характеризується двома паралельними тенденціями: історизмом та пошуком новітніх форм. Поняття історизм термінологічно вводить сучасну сакральну архітектуру України у постмодерністичний простір.

Тенденції сучасного українського храмовбудування спираються на три виразні «точки звернення» для свого розвитку: архітектура княжої доби (X–XIVст.), святині українського бароко (XVI – XVII ст.ст.) та зразки українського стилю кінця XIX – поч. XX ст., що продовжували традиції візантійської школи. Характерною ознакою кожної з цих епох є не лише те, що це були періоди найбільшого розквіту української архітектури, а й те, що жодна з них не була завершена історично, тобто не перейшла з однієї художньо-образної системи в іншу, а була раптово зупинена суспільними катаклізмами. Ностальгія за недовершеним і недоказаним стала основним важелем, який рухає сучасну церковну архітектуру України.

Об'єкти сакральної (культової) архітектури завжди посідали ключову роль у державних, побутових, звичаєвих справах людини. Спорудження об'єктів культової архітектури на території України має тривалу історію. Сюди належать як культові об'єкти попередніх культур, так і архітектурні пам'ятки сучасних етносів, які проживають на території України.

Культова (сакральна) архітектура належить до споруд громадського типу, які призначені для відправлення певних релігійних обрядів. Традиційність прийомів побудови, канони в структурі об'ємно-просторового вирішення та в організації інтер'єрів цих об'єктів дозволяють фахівцям із пам'яткознавства відносити такі об'єкти до самостійної групи пам'яток.

Багата деревиною Україна стала предком одного з найоригінальніших і найбільш передових в формах огляду видів будівництва дерев'яних споруд в світі. Українська дерев'яна архітектура, яка досягла своєї кульмінації в церквах і розвиток творчої майстерності для всіх зовнішніх впливів на напрямках чутливості стародавній скарб колективний геній українського народу і як оригінальні частини своєї роботи забезпечує постійне місце в ієрархії народів, провідних в світ культури.

Бароко є однією з найяскравіших сторінок архітектурної спадщини українського народу, цей час асоціюється з періодом відносної незалежності України, періодом героїчної боротьби та активної будівельної діяльності. Архітектура доби бароко – одна з найулюбленіших тем для новітніх архітектурних експериментів у галузі сакрального будівництва. Своєрідними взірцями для розвитку барокової теми стали Михайлівський Золотоверхий собор та Успенський собор Києво-Печерської Лаври. Тема козацького бароко лягла в основу архітектурного вирішення багатьох церков.

Український стиль у сакральному будівництві кінця XIX – початку XX ст. представлений неовізантизмом, найбільша кількість зразків якого збереглося на Західній Україні. Принципи неовізантизму широко використовуються у проектах церков різних конфесій.

Сакральні споруди є одним із найбільш масових типів громадських споруд у будівництві. Через велику перерву у спорудженні церков цей тип споруди фактично не розвивався, тому сучасні архітектори змушені відроджувати і по-новому «винаходити» принципи храмового будівництва. Невичерпним та єдиним джерелом для актуальної творчості є історична

спадщина. Окрім того, континуація традиціоналістичних тенденцій є співзвучною традиції української східної церкви.

Основними архітектурними періодами для наслідування в українській сакральній архітектурі сьогодні є: період Київської Русі, доба бароко та кінець XIX – перша третина XX ст. Сакральна архітектура саме цих періодів є джерелом для стильових пошуків у сучасному храмобудуванні.

Сакральна архітектура тісно пов'язана з навколишнім середовищем. Як приклад, пірамідальні вежі українських дерев'яних церков підкреслюють випростані пірамідальні тополі, які так само підводяться догори, до неба. Дослідження пропорцій низки церков різних регіонів України створило можливості створення певних закономірностей, що розкривають естетичні засади народних зодчих.

Церква мала велике композиційне значення архітектурно-просторової структури українського села. У старовинних поселеннях церква була центральною будівлею, яка стояла на майдані та становила символ і оберіг кожного села.

III Методична частина

3.1 Методична розробка уроку: «Будівельні матеріали для зведення старовинних будівель»

Тема: Будівельні матеріали для зведення старовинного житла

Мета: Вивчити:

- які будівельні матеріали застосовувалися в давнину;
- класифікацію будівельних матеріалів за походженням, призначенням, технологічною ознакою та способом виготовлення.

Тип уроку: Урок нових знань з елементами гри

Обладнання: Колекція будівельних матеріалів.

Хід уроку

I. Організаційно – вступна частина.

1. Привітання з групою.
2. Перевірка наявності учнів.

II. Актуалізація опорних знань.

Опитування у формі бесіди.

1. Які ви знаєте старовинні будівельні матеріали ?
2. З яких матеріалів у старовину будували стіни, дах ?
3. Чи знаєте ви матеріали які дають можливість зберегти тепло в старовинному будинку ?

Гра.

Умови гри:

Всі учні встають, кожен з них називає старовинний будівельний матеріал. Назва матеріалу не повинна повторюватися. Якщо учень називає матеріал, який уже був названий то він сідає. Переможцем є учень, який не назвав жодного матеріалу, що називали його попередники. Учень оцінюється.

III. Викладення нового матеріалу.

Історична довідка.

З давніх часів основу будівництва складали дерево та кам'яні матеріали. Грубе оброблення каменю виконувалось у бронзовий період при спорудженні культових споруд – дольменів і менгірів – вертикально поставлених кам'яних блоків.

Наступним етапом використання природного каменю в будівництві було будівництво стін укріплень чи житла із неотесаного каменю. Каміння клали один до одного без всякого порядку. Якщо камінь не міг щільно прилягати один до одного, то щілини заповнювали дрібним камінням, щоб вони по можливості щільно прилягали. Такі стіни для житла ставили біля стіни укріплення, щоб достатньо було побудувати тільки дві стіни, перекрити їх двома, трьома деревинами, на які насипалося листя, гілки дерев, земля.

В II - I тисячолітті до н. е. нарівні з природним каменем почали використовувати цеглу висушену на сонці із глини (сирець) і глинобитні камені (глина змішана з соломою). Вже в I тисячолітті до н. е. люди вміли випалювати цеглу.

Про мистецькі та практичні уподобання наших предків свідчить також використання ними широкої палітри будівельних матеріалів, дарованих самою природою: від кісток мамонта, дерева, очерету, соломи, каменю, глини до новітніх витворів промислового виробництва.

У північних, лісових районах України, а також гірських районах Карпат, основним будівельним матеріалом для зведення церков було дерево. У лісостепових, менш багатих на ліс районах, крім дерева, використовували глину. В південних, степових районах, де ліс був в основному привозним,

дефіцитним матеріалом, стіни будували переважно з глини або з природного каменю.

Застосування місцевих матеріалів зумовило типи стінових конструкцій. Так, на півночі, в Карпатах, а також в окремих районах Слобожанщини, Полтавщини, Київщини, Поділля стіни роблять із зрубу, в лісостеповій смузі переважно каркасні, а на півдні здебільшого монолітні.

Таке зонування конструкцій характерно, в основному, для народного будівництва України кінця XIX ст. В зв'язку з нестачею лісоматеріалу, будівництво рублених хат вже на початку XX ст. поступово зменшується в Карпатах і особливо на півночі України, поступаючись конструкціям, в яких використовується менше дерева.

(Викладач оголошує тему, мету і завдання уроку. Пояснює новий матеріал. Ключовим моментом уроку має бути мотивація вивчення сучасних будівельних матеріалів, їх властивостей, порівнюючи їх із матеріалами, які використовувалися в старовину).

В будівництві з давніх часів широко використовують велику кількість різних матеріалів. В залежності від сировини, способу отримання, призначення їх поділяють на окремі групи, тобто їх класифікують:

За походженням:

- природні;
- штучні.

Природні матеріали отримують з природної сировини шляхом механічної обробки, але без змін хімічного складу і структури.

Штучні матеріали, отримують після спеціальної переробки природної і штучної сировини, змінюється фізико-механічний склад.

За технологічними ознаками:

- природні кам'яні матеріали (пісок, щебінь, бутовий камінь);
- керамічні вироби (цегла, облицювальні плитки, черепиця);
- неорганічні (мінеральні) в'язучі речовини (вапно, гіпс, цемент);
- бетони і будівельні розчини;

- штучні невипалені кам'яні матеріали (гіпсові, азбестоцементні і силікатні вироби);
- матеріали і вироби із мінеральних розплавів – (шлакоситали, скло, піноскло);
- органічні в'язучі (бітум, дьоготь);
- полімерні матеріали і вироби – лінолеум, облицювальні плитки;
- металеві вироби (арматура, дріт);
- дерев'яні матеріали та вироби (круглий ліс, пиломатеріали);
- лакофарбові матеріали (малярні фарби, шпаклівка)

(Учні користуючись “Робочим зошитом з матеріалознавства” за одну-дві хвилини формулюють запитання до даної теми.)

За призначенням:

- конструктивні (цегла, керамічні блоки, камінь, піноблоки, залізобетонні вироби);
- теплоізоляційні (шлаковата, скловата, шлак);
- гідроізоляційні (толь, руберойд);
- акустичні (шлак, мінеральна вата);
- герметизуючі (монтажна піна, пакля);
- оздоблювальні (розчин, облицювальна плитка, фарба);
- покрівельні (шифер, керамічна черепиця, метало черепиця);
- для підлог (паркет, лінолеум, дошки, керамічна плитка);
- спеціальні (вогнестійкі, кислотостійкі, електропровідні);
- матеріали загального користування (цемент, вапно, гіпс, дерево).

(Учні користуючись “Робочим зошитом з матеріалознавства” за одну-дві хвилини формулюють запитання до даної теми.)

За способом виготовлення

- спіканням (кераміка, вапно, цемент);
- плавленням (скло, метали);
- омонолічуванням (бетони, розчини);

- механічним обробленням (природний камінь).

Будівельні матеріали – це “хліб” будівельної індустрії. Вартість будівельних матеріалів складає приблизно 55 - 60% загальної вартості будівництва, що зобов’язує будівельників економно витратити будівельні матеріали, бережно їх транспортувати і зберігати.

IV. Закріплення.

Учні працюють з “Робочим зошитом з матеріалознавства”. Опорний конспект до теми дає можливість учням згідно варіантів виконати тестові завдання.

Варіант I

Оберіть одну правильну відповідь (а, б, в, ... або так, ні)

1. Який матеріал переважно використовує муляр:

- а) руберойд;
- б) цеглу;
- в) толь;
- г) деревину

2. В яких речовинах хаотично розташовані атоми і молекули:

- а) в аморфних;
- б) кристалічних;
- в) металічних;
- г) рідинах.

3. Які матеріали належать до керамічних:

- а) з перепаленої цегли;
- б) з пластмаси;
- в) вилиті зі шлаків;
- г) з перепаленого цементу.

4. Як називається простір між кусками дірчастих матеріалів:

- а) пори;
- б) пустоти;
- в) отвори;

- г) чарунки.
5. З яких частин, більших за розміром, складається речовина:
- а) атомів;
- б) молекул;
- в) пор;
- г) пустот.
6. Які властивості визначають здатність матеріалів піддаватись технологічній обробці:
- а) експлуатаційні властивості;
- б) спеціальні властивості;
- в) технологічні властивості;
- в) фізичні властивості.
7. Чи належить щебінь до природних матеріалів?
8. Чи належить облицювальна плитка до покрівельних матеріалів?
9. Чи належить фарба до оздоблювальних матеріалів?
10. Чи належить шлак до акустичних матеріалів?
11. Чи належить крупнозернистий пісок до заповнювачів?
12. Чи належить шлаковата до гідроізоляційних матеріалів?

Варіант II

Оберіть одну правильну відповідь (а, б, в, ... або так, ні)

1. Які за призначенням матеріали належать до конструктивних:
- а) шифер;
- б) цегла;
- в) цемент;
- г) пісок.
2. Які матеріали за технологічними ознаками належать до природних:
- а) будівельний камінь;

- б) бетон;
- в) залізобетон;
- г) металочерепиця.
3. До яких матеріалів за призначенням належить черепиця:
- а) герметизуючих;
- б) покрівельних;
- в) гідроізоляційних;
- г) теплоізоляційних.
4. До яких матеріалів за походженням належить цегла:
- а) природних;
- б) штучних;
- в) керамічних;
- г) технологічних.
5. Які властивості матеріалів належать до спеціальних:
- а) електропровідність;
- б) полірувальність;
- в) атмосферостійкість;
- г) розчинність.
6. Які властивості належать до технологічних:
- а) світлостійкість;
- б) акустичність;
- в) полірувальність;
- г) токсичність.
7. Чи належить толь за призначенням до теплоізоляційних матеріалів?
8. Чи належить шлаковата за призначенням до герметизуючих матеріалів?
9. Чи належить залізобетон за призначенням до конструктивних матеріалів?
10. Чи належить формувальність матеріалів до

технологічних властивостей ?

11. Чи належить корозійна стійкість до технологічних властивостей ?

12. Чи належать аморфні матеріали до міцних ?

Викладач ставить завдання учням порівняти сучасні будівельні матеріали із старовинними, оцінити їх техніко-технологічні властивості, спосіб застосування.

V. Підсумок уроку

1. Оцінка знань учнів.

2. Домашнє завдання.

3.2 Виховний захід «Екскурсія до об'єктів культурної спадщини України»

Тема: Екскурсія по архітектурних пам'ятках України

Мета: познайомити учнів з найвідомішими архітектурними пам'ятками України, коротко розповісти їх історію, вчити помічати особливості цих споруд, порівнювати їх; розвивати вміння визначати засоби, за допомогою яких відтворюють світ майстри різних видів мистецтва; розвивати допитливість, творче, асоціативне мислення, вміння висловлювати і обґрунтовувати власну думку; виховувати естетичний смак, інтерес до мистецтва.

Методи і засоби: розповідь, пояснення, бесіда.

Навчально–методичне забезпечення: текст ведучого, мультимедійна презентація.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Проведення заходу

I. Організаційна частина: (1 слайд)

- привітання;
- оголошення теми та мети виховного заходу.

Архітектурні пам'ятки України

Якщо б місто ми не відвідали, найперше, що привертає увагу і що найдовше залишається в пам'яті - архітектура. Що означає це слово? Які ще види мистецтва ви знаєте? За допомогою чого створюють архітектурні споруди? Ми сьогодні познайомимось з найвизначнішими архітектурними пам'ятками України, їх історією та архітектурним стилем.

II. Основна частина:

Архітектурна традиція на теренах України пройшла довгий історичний шлях розвитку. Найдавніші пам'ятки монументальної, мурованої архітектури на українських землях походять із побережжя Чорного моря — з колишніх грецьких колоній, які сягають VIII — VII ст. до н.е. До таких більших міст належали Тіра над лиманом Дністра, Ольвія над лиманом Південного Буга, Херсонес біля сучасного Севастополя, Феодосія, Пантікапей (сучасна Керч), Фанагорія напроти Керчі, Тамань, й багато інших. Рештки архітектурного комплексу Більського городища (VII–III ст. до н. е.) вчені ідентифікують з прадавнім містом Гелон, описаним Геродотом.

Після навали різних кочівників, ще зруйнували грецькі міста, монументальне будівництво починає наново розвиватися в Причорномор'ї у IV — VII ст. за т.зв. старохристиянської й ранньовізантійської доби. Причому християнські храми постають саме в колишніх грецьких містах, а навіть почасти з матеріалів давніших грецьких, античних будов. Найбільшим осередком старохристиянського будівництва був Херсонес. Яких великих розмірів воно досягало, свідчать збережені рештки фундаментів і частин стін 27 церков і каплиць. Найстарші церкви були центричного типу — у формі рівнораменного т. зв. «грецького хреста», що вказує на східні впливи, далі базиліки VII — IX ст. римського типу, що у свій час були поширені на

цілому Сході, округлі будови (т. зв. ротонди) V— VI ст., хрестильні каплички й середній між базилікою та хрещатою будовою тип будов. Усі будови перекривалися, очевидно, дерев'яною стелею, а склепіння мали лише апсиди (вівтарне заокруглення) й менші ротонди. Знайдені рештки і фрагменти різних мозаїк і різних деталей указують, що архітектурне мистецтво стояло тут дуже високо та приходило сюди головню з Греції, Малої Азії та Кавказу. Краще збережена церква Св. Івана Предтечі в Керчі (XIII ст.) близько стоїть до вищезгаданого середнього типу, але з виразнішим поділом на три частини (чи т. зв. нави), з чотирма колонами, що підпирають одну середню баню.

Автентична українська архітектура почала формуватися у IX–X ст., коли на теренах України виникла централізована держава — Київська Русь. Спочатку всі споруди — укріплення, палаци, церкви — будувалися з дерева. Основною структурою будівель спрадавна був зруб, зведений з горизонтально покладених колод із шатровим верхом. Традиція спорудження зрубів збереглася аж до початку XX ст. Навіть сьогодні подібні зруби використовуються під жилі приміщення, їх можна побачити, приміром, у Чернігові.

Разом з прийняттям християнства в Київській Русі з'явилися будівлі візантійського стилю, найкращим прикладом якого є Софійський собор у Києві (XI ст.), що зберігся до нашого часу, зазнавши, втім, суттєвої барокової перебудови. Візантійський стиль на Русі почав активно реформуватися у співдії з автентичними уявленнями про будівництво й орнаментування. Внаслідок такого реформування з'явилися витягнуті вгору бані київських церков, специфічна кольорова гама розписів, фресок і мозаїк.

Найдавнішою церквою України, що збереглася лише у фундаменті, є Десятинна, побудована Володимиром Великим близько 988–996 рр. Це була тринавна будова з широким опасанням (галереями) навколо, всередині пишно прибрана мармуровим облицюванням, різьбами, кахлями, фресками й мозаїками.

Загальні маси і зв'язаний із ними зовнішній вигляд будови завжди відповідали внутрішнім просторовим формам, так що навіть форма даху й бань назовні точно відповідала внутрішній. Згідно з цим, чисто конструктивним, законом архітектурного мистецтва будови загалом мали мінімальну кількість декоративних прикрас, а де вони й були, то відповідали логічному змісту окремих конструктивних частин будови.

Після татаро-монгольської навали будівництво на території України підпорядковується завданням оборони. У XII–XV ст. будуються переважно фортеці з баштами, укріплені монастирі, замки у Кам'янці-Подільському, Львові, Луцьку, Кременці, Білгороді-Дністровському. Їхні стіни високі та неприступні, але на деяких можна побачити декоративний орнамент у вигляді української плахти або вишиванки, викладений з червоної цегли. Найкращим прикладом є Хотинська фортеця у Чернівецькій області зі стінами 30-35 метрів, який чудово зберігся до сьогодні.

Монастирі-фортеці XV століття теж схожі на замки. Головний собор монастиря стояв або посеред двору, або в системі оборонних стін. Храми були обов'язково пристосовані до оборони, адже нерідко траплялося, що вони ставали притулком від ворога не лише для ченців, але й для мирян.

Один з найцікавіших періодів історії архітектури України — кінець XIV — перша I половина XV століття. На західних землях, які менше за інші потерпіли від монголо-татарської навали, тоді зростають міста, розвиваються ремесла й торгівля. В українські міста прибуває багато поселенців, переважно німців, які принесли в мистецтво, а зокрема в архітектуру, нові стильові форми.

Розквіт кафедральної готики в Україні припадає на часи правління короля Владислава II Ягайла (1386–1434). Серед культових споруд переважали католицькі костели. Вирішальну роль у формуванні нового стилю відіграв Латинський кафедральний собор у Львові — пам'ятка архітектури національного значення. Готичну складову підкреслює високий шип даху. Дзвіниця на головному фасаді має барокове завершення і

розташована асиметрично, бо другу дзвіницю недобудували. В інтер'єрі високі сніпчасті колони підтримують стрільчаті арки і склепіння з готичними нервюрами. Стіни і склепіння вкриті численними фресками. Будівництво собору розпочалося 1361 (за іншими даними — 1370) на кошти короля Казимира Великого. Серед будівничих цього храму відомі Нічко, Йоахім Гром, Амброзій Рабіш; одним із найтурботливіших опікунів будови в міських актах названо Петра Штехера. Об'ємну композицію костелу витворено завдяки двом головним складовим: пресбітеріуму (вівтарній частині) та корпусу нав (власне молитовній залі).

У 1527 р. під час великої львівської пожежі згоріло практично усе готичне місто. Постраждала також і кафедра — особливо західна її сторона та вежа. Відбудовою храму зайнялися вже ренесансні архітектори, що вплинуло на майбутній вигляд споруди.

Дерев'яна архітектура доби сецесії

Довгий час дерев'яна архітектура доби сецесії залишалась невідомою навіть для фахівців. Коротка доба сецесії не сприяла створенню значної кількості дерев'яних сакральних і світських споруд в подібній стилістиці, але вони були. Частка з них поруйновані в роки громадянської війни і в роки 2-ї світової. Серед збережених —

- дерев'яна Земська лікарня в селі Мошни в Черкаському районі Черкаської області (арх. Городецький Владислав Владиславович).
- дачні будинки в Харківській обл.
- міські помешкання міщан і небагатих дворян
- Римо-католицька каплиця, доба сецесії, 1936 р., с.

Язлівчик.

Пересічна і народна архітектура в Україні

Масивний семибанний храм зведений у візантійсько-давньоруському стилі. Це шестистовпний триапсидний храм, увінчаний сімома банями. Початковий проект собору створили архітектори І. Штром і П. Спарро; пізніше його переробив архітектор О. Беретті. Найбільшою художньою цінністю споруди є настінні розписи, виконані 1895-1896 рр. колективом українських, російських та польських художників. Основні з них (15 великих композицій та окремих постатей) належать видатному художнику В. Васнецову. У розписі собору також брав участь М. Врубель.

Софійський собор у Києві (3 слайд)

Собор святої Софії — пам'ятка архітектури і монументального живопису XI-XVIII ст., одна з небагатьох уцілілих споруд часів Київської Русі. Софійський собор був однією з найбільших будівель свого часу. У 1934 р. територія Софійського монастиря оголошена Державним історико-архітектурним заповідником. У 1990 р. ансамбль Софійського монастиря занесено до Переліку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Андріївська церква у Києві (4 слайд)

Барокова церква Св. Андрія у Києві. Збудована в 1744–1767 роках (за іншими даними 1749–1754) за проектом архітектора Бартоломео Растреллі На Андріївській горі в пам'ять відвідин Києва імператрицею Єлизаветою Петрівною, на місці Хрестовоздвиженської церкви.

Михайлівський золотoverхий монастир (5 слайд)

Михайлівський Золотоверхий собор було збудовано з каміння і цегли-плінфи на вапняно-цемяковому розчині технікою «мішаної кладки» з використанням голосників у пазухах склепінь. Стіни собору прикрашали мозаїки і фрески. Був одним з найбільших монастирів Стародавнього Києва. споруджений у 1108–1113 роках онуком Ярослава Мудрого київським князем Святополком Ізяславичем на базі Михайлівського Золотоверхого собору. Хрестово-купольний шестистовпний храм з трьома нефами та одним позолоченим куполом. На початку XX століття храм — 7-купольний.

Золоті ворота в Києві (6 слайд)

Золоті ворота в Києві — одна з небагатьох пам'яток оборонного зодчества Київської Русі, що дійшла до нашого часу. „Город Ярослава” оточували високі земляні вали загальною довжиною 3,5 кілометра. Золоті ворота були головним в'їздом до Києва. Цей дивовижний витвір давньоруських зодчих — могутня бойова вежа, що завершувалася церквою Благовіщення, — викликав захоплення сучасників і наводив жах на ворогів своєю неприступністю. Час не зберіг пам'ятку. Наприкінці XVII — на початку XVIII ст. перед воротами, у зв'язку з реконструкцією фортифікаційних споруд міста, було збудовано земляні бастіони. У середині XVIII століття руїни древніх Золотих воріт були засипані землею і поруч за проектом інженера Д. Дебоскета зведено нові однойменні ворота.

Будівля Київського університету ім. Шевченка(7 слайд)

Будівля являє собою величезний замкнений квадрат із внутрішнім двором. Особливо виразна архітектура східного фасаду, що досягнуто контрастним протиставленням протяжної площини стін могутній вертикалі колон портика, який вирішено в іонічному ордері на всю висоту будинку. Будівля Київського університету Будинок Головного («Червоного») корпусу університету збудований за проектом архітектора Вікентія Беретті. Будівля вийшла надзвичайно величною та суворою.

Будинок з химерами в Києві (8 слайд)

Будинок спроектовано у формі куба: з боку вулиці Банкової він має три, а з боку площі Івана Франка — шість поверхів. Резиденція Президента України. 1902 - 1903 Будинок із химерами — цегляна споруда стилю раннього модерну. Свою назву отримав через скульптурне оздоблення, що вражає уяву чудернацькими істотами тваринного наземного та підводного світу.

Успенська соборна церква Києво-Печерського монастиря(9 слайд)

Собор Успіння — одна з найдавніших споруд Києво-Печерського монастиря — був зведений XI ст. Протягом наступних століть головну церкву монастиря неодноразово переробляли. У своєму остаточному вигляді

Успенський собор став одним з останніх найбільш успішних досягнень українського бароко. Під час фашистської окупації Успенський собор було підірвано.

Георгіївська церква Видубицького монастиря в Києві (10 слайд)

Видубицький Свято-Михайлівський монастир було споруджено у 1070-х рр. Всеволодом Ярославичем на околиці Києва у Видубичах. Сучасний ансамбль монастиря сформувався на зламі XVII-XVIII ст., коли тут було зведено Георгіївський собор, який є центром композиції ансамблю і одним з кращих зразків архітектури українського бароко. За просторовою структурою Георгіївська церква належить до класичного типу дев'ятидільних п'ятибанних храмів, її вважають найдосконалішою з усіх подібних будівель. Архітектор компенсував розташування собору у глибокій долині, надавши йому вертикально видовжених пропорцій. Фасади визначаються вишуканою бароковою декоративністю.

Покровська церква в Києві (11 слайд)

За композицією церква належить до українських триверхих тризрубних храмів. Будівля зведена у 1766-1772 рр. у стилі українського бароко видатним архітектором Іваном Григоровичем-Барським (1713-1785).

П'ятницька церква в Чернігові. Кінець XII ст. (12 слайд)

П'ятницька церква в Чернігові — унікальний витвір майстрів останнього періоду давньоруської архітектури. Церква була названа на честь святої Параскеви-П'ятниці, покровительки торгівлі, сільського господарства, родини. Головна особливість архітектури храму: оригінальне рішення переходу від прямокутної основи до барабана за допомогою триступінчастих арок — закомар.

Спасо-Преображенський собор у Чернігові (13 слайд)

Спасо-Преображенський собор було закладено 1036 р. князем Мстиславом Володимировичем, а закінчено за часів князя Святослава Ярославича. Об'ємно-просторова композиція собору надавала йому форми

піраміди. Пізніше споруду храму було реконструйовано: зроблено тамбури з бароковими декоративними фронтонами, добудовано північну й південну башти зі шпилями. Від первісного декоративного оздоблення собору збереглися різьблені шиферні парапети на хорах, фрагменти фресок XI ст.

Троїцький собор Густинського монастиря (14 слайд)

Початки Густинського монастиря (Чернігівщина) сягають 1600 року. Засновником його був ченець Йоасаф. 1671-го року в обителі згорів головний Троїцький храм і вирішено було відбудувати його в цеглі у стилі бароко. Сталося це за гетьманування Івана Самойловича. Невідомий архітектор застосував надзвичайно ефектний і, здається, унікальний для архітектури Гетьманщини прийом: у західну частину собору було вмонтовано двох'ярусну систему «глядацьких лож» для поважних прихожан.

Успенський собор у Володимирі-Волинському (15 слайд)

Свято-Успенський собор у Володимирі-Волинському — єдина пам'ятка на Волині доби Київської Русі, що збереглася до нашого часу. Був збудований князем Мстиславом Ізяславичем 1160-1161 рр. за типом шестистовпного хрестовокупольного одноверхого храму, що свідчить, що його зводили київські будівничі. На 1829 р. він являв собою суцільну руїну — обвалились склепіння і купол. Своїм відродженням собор завдячує турботам відкритого у грудні 1887 р. у Володимирі-Волинському Свято-Володимирського братства.

Церква св. Пантелеймона в Галичі (16 слайд)

Найбільшого руйнування завдала пам'ятці Перша світова війна. Після реставрації, яка завершилася 1926 р., церкві повернули її майже попередній вигляд, що зберігся до нашого часу. Церква святого Пантелеймона в Галичі Єдиний храм Княжої доби, що зберігся до наших днів, розташований за три кілометри від сучасного Галича. Спорудження храму було закінчено 1194 р. Він був розташований у центрі добре укріпленого городища.

Успенська церква та вежа Корнякта у Львові (17 слайд)

Успенська (Волоська) церква у Львові була збудована у 1591-1629 рр. за планом Павла Римлянина за участі Войцеха Капиноса і Амвросія Прихильного на замовлення Львівського братства. Вежа була збудована як дзвіниця Успенської церкви і виконувала роль оборонної споруди. Побудована за проектом архітектора Петра Барбона за участі Павла Римлянина у 1572-1578 роках коштом купця Костянтина Корнякта.

Собор святого Юра у Львові (18 слайд)

Храм стоїть на терасі, до якої ведуть дво-маршеві сходи, прикрашені балюстрадаю й скульптурами геніїв роботи С. Стажевського. Собор святого Юра у Львові із 1998 року Собор разом із Ансамблем історичного центру Львова увійшов до складу світової спадщини ЮНЕСКО. Будівництво греко-католицької кафедри розпочалося 1744 року за проектом Бернарда Меретина.

Будинок Корнякта у Львові (19 слайд)

Палац — пам'ятка ренесансної архітектури — споруджений 1580 р. на замовлення купця Костянтина Корнякта. Його було зведено на площі Ринок у Львові. Фасад має шість вікон — такий привілей спеціальним декретом дозволив король Стефан Баторій. Авторами палацу були італійські архітектори Петро Барбон та Павло Римлянин.

Замок у Підгірцях (Львівщина) (20 слайд)

Пам'ятка архітектури епохи Ренесансу (село Підгірці, Бродівський р-н, Львівська обл.). Замок було збудовано протягом 1635-1640 років під керівництвом архітектора Андреа дель Аква. Є одним із найкращих в Європі зразків поєднання ренесансного палацу з бастионними укріпленнями.

Хотинська фортеця (21 слайд)

Упродовж 1250-1264 років Данило Галицький збудував Хотинську фортецю на місці Хотинського форту. Навколо неї було зведено семиметрову кам'яну стіну та рови шириною до 6 метрів. У північній частині фортеці

звели нові невеликі укріплення. У XIV ст. було зведено прикрашений геометричними орнаментами мур завширшки 5-6 і висотою 40 метрів і три башти. Саме у такому вигляді Хотинська фортеця збереглася до нашого часу.

Меджибівський замок (22 слайд)

Пам'ятка фортифікаційної архітектури XVI ст., що знаходиться у селищі Меджибіж Хмельницької області, виконана у стилі ренесанс. Подрібнену на муку цеглу домішували до вапняного розчину, який використовували для мурування стін. Через це замок на був злегка рожевого кольору.

Покровська церква-фортеця в с. Сутківці (23 слайд)

У селі Сутківці у Хмельницькій області збереглася унікальна церква-фортеця. За архітектурою і плануванням вона не має аналогів в усій Європі (в неї можна було витримати оборону). Церква має два поверхи. Перший поверх — власне церква з товстими стінами. На другому поверсі — оборонні, захисні вежі, що мали бійниці для обстрілу простору навколо церкви й машикулі (отвори під дахом церкви). Особливістю цієї церкви є стовп посеред церковної зали, за яким із дверей не видно навіть іконостасу.

Церква Зішестя Святого Духа в Потеличі (24 слайд)

Дерев'яна церква Святого Духа (1502) була збудована в с. Потелич. Тризрубна, двоголова з піддашшям на випусках вінців і кронштейнах, церква складається з майже квадратного центрального зрубу, до якого приєднуються із заходу квадратний бабінець, а зі сходу огранений п'ятистінний зруб з невеликими нішами з півночі і півдня. Церква належить до визначних споруд галицької школи народної архітектури.

Острозький замок (25 слайд)

Замок розташований на вершині 20-метрового пагорба, у селищі Острог Рівненської області. Протягом XIV-XVI ст. був родовим гніздом князів Острозьких — найбагатших магнатів тогочасної Речі Посполитої. Сьогодні ансамбль замку складається з Вежі Мурованої, Круглої башти, Богоявленського собору, надбрамної дзвіниці і фрагментів стін.

Троїцький Межиріцький монастир-фортеця поблизу Острога

(26 слайд)

Свято-Троїцький чоловічий монастир був заснований монахами Києво-Печерської лаври (про нього вперше згадано в літописах XIII ст.). В архітектурі тут були поєднані давньоруські традиції з готикою і ренесансом. За легендами Межиріцьку фортецю поєднував підземний хід із замком Острога.

Іллінська церква в Суботіві (27 слайд)

Церква в селі Суботів Чигиринського району Черкаської області збудована 1653 р. (за іншими даними 1656 р.) за наказом гетьмана Богдана Хмельницького як родова церква-усипальниця. Коли 1657 р. Хмельницький помер, його поховали в цій церкві. Іллінська церква є прикладом національного архітектурного стилю доби козацького Відродження.

Покровський собор у Харкові (28 слайд)

Собор Покрови Пресвятої Богородиці є єдиним фрагментом забудови Харківської фортеці XVII ст., який дійшов до наших часів. Побудований у стилі козацького українського бароко ізюмськими майстрами. Харківський Покровський собор є найдавнішою кам'яною спорудою Слобожанщини. Він має унікальне композиційне рішення. На думку фахівців, собор майже повністю повторює українську дерев'яну тричастинну церкву, є синтезом ідей і конструкцій дерев'яного зодчества та кам'яної архітектури. Собор має два поверхи: знизу — зимовий, теплий, храм, зверху — літній, холодний. Верхня церква майже цілком повторює нижню. Фасади собору багато прикрашені наличниками, напівколонками, карнизами.

Преображенська церква у Великих Сорочинцях (29 слайд)

Спорудження мурованого храму розпочалося 1723 р. і було викликане бажанням гетьмана Данила Апостола облаштувати свою Сорочинську резиденцію, яка виконувала роль неофіційної столиці. 1734 р. будівельні

роботи завершилися. Збудована у стилі українського бароко, церква первісно мала дев'ять бань. Після пожежі 1800 р., коли церкву вразила блискавка, чотири менші бані були зняті, тож нині церква має лише п'ять бань.

Успенська соборна церква Почаївської лаври (30 слайд)

Собор вивищується над землею на 56 метрів. Його вінчає величний купол, і оточує з трьох сторін велика тераса-галерея. Над центральним входом собору — ікона «Успіння Божої Матері». Архітектори надали собору хрестоподібної форми, розділивши аркадами колон на три частини. Собор розписаний і прикрашений іконами і зображеннями, пов'язаними з історією монастиря і подіями з життя Спасителя.

Палац Кирила Розумовського в Батурині (31 слайд)

Після скасування гетьманства (1764) Кирилу Розумовському спало на думку побудувати у Батурині палац. Його будівництво за проектом арх. Чарльза Камерона тривало протягом 1799-1803 рр. Палац має три поверхи. Один фасад прикрашено лоджією, другий — балконом. Бічні фасади мають напівротонди, що значно збагатили силует. У серпні 2009 року було закінчено масштабну відбудову цієї пам'ятки архітектури.

Будинок Полтавського земства (32 слайд)

Його автором був Василь Кричевський (1873-1944). Із головного фасаду будинок мав два з половиною поверхи, а з двору — три з половиною. Високий цоколь з рожевого граніту, складений з великих грубо оброблених каменів, прорізають вікна з фігурними перетинками, над ними прокладено міцний карниз. Над головним порталом влаштовані потрійні вікна з крученими біло-синіми колонами, над якими зображено герб Полтави в оточенні прапорів. Будинок Полтавського земства. Нині краєзнавчий музей. 1903-1908 На початку ХХ ст. в архітектурі поширюється стиль, який отримав назву український модерн. Цей стиль в українській архітектурі найбільш вдало втілено в будинку Полтавського губернского земства.

Потьомкінські сходи (33 слайд)

Будівництво почалося в 1837 році з ініціативи генерал-губернатора Новоросії графа Михайла Воронцова. Після забудови Приморського (на той час – Миколаївського) бульвару Воронцов вирішив з'єднати його з морем небаченими за розмірами бульварними сходами, які стали б справжньою окрасою Одеси. Сходи були спроектовані видатними архітекторами того часу Франческо Боффо, Авраамом Мельниковим та Потьє, а побудовані в 1841 році інженерами Уоптоном і Ю. Морозовим. Пам'ятник Дюку де Рішельє вже протягом багатьох років є незмінним символом Одеси. Достатньо вийти на Приморський бульвар, дійти до Потьомкінських сходів і Ви побачите відомий пам'ятник, який увічнив пам'ять про видатну людину і перший градоначальника Одеси.

Воронцовський палац. Одеса (34 слайд)

Воронцовський палац споруджений за проектом архітектора Ф. К. Боффо в 1827 році в стилі ампір, будівля на десятиліття викликала хвилі захоплення публіки. Побудований палац на самому краю приморського пагорба, у місці, де колись була розміщена турецька фортеця Хаджибей, а задовго до неї — грецький античний поліс.

Будівля театру в Одесі (35 слайд)

За поздовжньою віссю будівлі — двох'ярусний з високим аттиком портал головного входу, за поперечною — триаркадні галереї бокових входів. Будівля театру в Одесі сучасна будівля зведена 1887 року архітекторами Ф.Фельнером і Г. Гельмером у стилі віденського бароко. За своїм плануванням і технічними даними не поступається найкращим у Європі.

Будинок резиденції митрополита Буковини в Чернівцях. 1864-1873 (36 слайд)

Резиденція митрополитів Буковини (за раз: будівля університету) — це архітектурна перлина Чернівців і вершина творчості відомого чеського архітектора і вченого Йозефа Главки. Резиденція являє собою врівноважену групу з трьох головних будівель навколо красивої внутрішньої площі. У

центрі розташована резиденція митрополита з капличкою. По боках — семінарія та будинок для приїжджих. Ансамбль органічно доповнено церквою, а його куполи й башти посилюють ефект духовної вищості.

Воронцовський палац (37 слайд)

Воронцовський палац (Алупка) В стилі класицизму побудували лише павільйон Чайний будиночок в Нижньому парку. Матеріалом став місцевий камінь вулканічного походження — сірий діабаз. Дуже твердий, більш ніж відомий граніт, він надав будівлям особливого колориту середньовіччя. Будівництво тривало з 1828 по 1848 рр. Палац побудовано з використанням історичних стилів Англії (пізня готика, т'юдорівський стиль 16-17 століть, тобто романтизм початку 19 ст.).

Київська брама Глухівської фортеці (м. Глухів) (38 слайд)

Мурована споруда розташована на західному краю історичного середмістя над заплавою р. Есмань. Протягом XVII- XVIII ст. була важливим елементом фортифікаційної системи Глухова. Муровану фортечну браму з кордегардіями збудовано в 1766-1769 рр. під загальним наглядом архітектора Андрія Квасова на місці однойменної дерев'яної брами. 1804 р. за проектом чернігівського губернського архітектора Антона Карташевського замість старих кордегардій прибудовано обабіч арки-проходи для пішоходів та великі прямокутні в плані кордегардії.

Загальне стилістичне вирішення – у формах, перехідних від бароко до раннього класицизму. Київська брама є рідкісним зразком оборонного зодчества XVIII ст., що уцілів дотепер. Пам'ятка архітектури національного значення.

Спасо-Преображенська церква м. Глухів (39 слайд)

Дерев'яна Спасо-Преображенська церква, що стояла за межами загальноміських укріплень і тому називалась «Заградською», відома з кінця XVII ст. Муровану церкву завершили будувати в 1765 р. коштом отамана Генеральної армати Григорія Кологривого під наглядом головного архітектора Глухова А. Квасова. На початку XIX ст. у північно-західному

куті церковного подвір'я спорудили муровану багатоярусну дзвіницю в стилі класицизму (зруйнована в 1930 р.). В 1855 р. архітектор А. Ассінг розробив проект прибудови з заходу теплої церкви, яку було здійснено в 1867 р. Спасо-Преображенська церква є одним з найбільш мистецьки довершених тетраконхових храмів України. Пам'ятка архітектури національного значення.

Миколаївська церква м. Глухів (40 слайд)

Мурована Миколаївська церква збудована на місці однойменної дерев'яної, відомої за документами з 1683 р. Ймовірно, дерев'яна церква згоріла під час пожежі глухівського замку 1685 р. Контракт на будівництво мурованого храму уклали 8 лютого 1693 р. майстер Матвій Єфимов і замовник Василь Федорович Ялоцький – тогочасний глухівський сотник. Завершили її будівництво в 1695 р. Протягом всього XVIII ст. Миколаївська церква була головним храмом міста. У 1871 р. за проектом місцевого архітектора А. Гросса з заходу було прибудовано притвор, увінчаний високою дзвіницею з ярусним верхом. Миколаївська церква є найстародавнішою будівлею Глухова, один із найяскравіших архітектурних творів стилю українського відродження кінця XVII ст. До того ж це – єдиний з численних храмів, збудованих видатним зодчим Матвієм Єфимовим, що зберігся до наших днів. Пам'ятка архітектури національного значення.

Трьох-Анастасіївська церква м. Глухів (41 слайд)

Вперше Трьох-Анастасіївську муровану церкву було споруджено в 1717 р. коштом гетьманші Анастасії Марківни Скоропадської. Церква дуже потерпіла від пожеж 1748 та 1784 рр. 1884 р. чернігівське губернське правління затвердило проект нової Трьох-Анастасіївської церкви, автором якого був відомий академік архітектури з Санкт-Петербурга Андрій Леонтійович Гун. Нова церква будувалася з 1885 р. до 1893 р. поруч зі старою коштом глухівських промисловців братів Ніколи та Федора Терещенків. У 1894 р. брати Терещенки звернулися до Святійшого Синоду з проханням дозволити знести стару гетьманську церкву. В січні 1895 р.

вийшов відповідний указ. На місці старої церкви було побудовано каплицю. Трьох-Анастасіївська церква вирішена в архітектурних формах неовізантійського стилю, що дещо нагадують форми Володимирського собору в Києві. Під всією церквою є невисокий нижній поверх. Тут міститься невеликий теплий храм. Крипта під теплою церквою є місцем поховання членів родини Терещенків. Є пам'яткою архітектури національного значення. Визнана одним із семи чудес Сумщини.

III. Заключна частина:

Ось ми і оглянули чимало споруд – справжніх шедеврів архітектурного мистецтва. Яка з них вам найбільше запам'яталась?

3.3 Методична розробка: «Архітектурні терміни та елементи храмів і церков» для вивчення дисципліни «Архітектура містобудування і споруд»

Сфера будівництва дуже складна і багатогранна, тут сформувалися свої унікальні правила і тенденції, а архітектурні терміни, які використовувалися у різні часи людством, вражають різноманіттям.

Кожній сучасній людині обов'язково потрібно розбиратися в основних використовуваних в архітектурі поняттях, так як це становить важливу частину знань про навколишній світ, культуру і розвитку людства, його напрацювання і здобутки.

Дуже багато термінів виникли століття тому, але вони і зараз продовжують активно використовуватися як професійними будівельниками і архітекторами, так і простими людьми в повсякденній мові. Саме тому важливо розбиратися в даних поняттях і використовувати їх більш осмислено.

Декор архітектурних споруд різних епох

Під декором розуміється вся сукупність різних елементів, які використовуються при оформленні будівлі — як його фасадної зовнішньої

сторони, так і інтер'єру кімнат. Важливо відмітити, що декор культових споруд мав значний вплив при будівництві замків і палаців, які унаслідували кращі традиції традиції зодчества. Яскравими прикладами декору можуть бути висічені на колонах зображення чи об'ємні фігури, барвисті візерунки, інші подібні елементи.



Весь декор прийнято ділити на два варіанти:

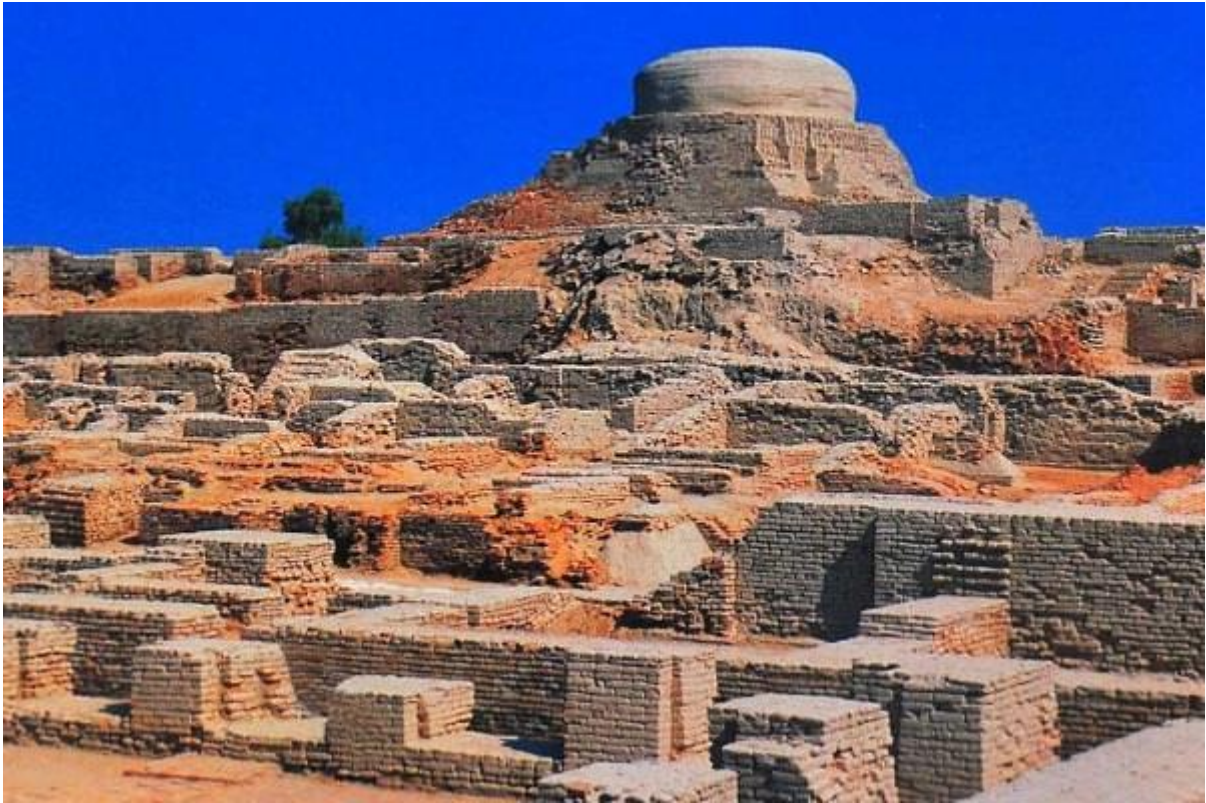
1. **Активний декор.** Служить не тільки для краси, але і для зв'язку споруди і його оформлення з навколишнім світом, місцем його знаходження і людьми навколо. Декор активного типу пов'язаний з формою, розмірами, призначенням споруди, а також його функцією і особливостями конструкції.

2. **Пасивний декор.** Відрізняється тим, що ніяк не пов'язаний з перерахованими вище факторами і є лише гарним оформленням, цінним саме по собі.

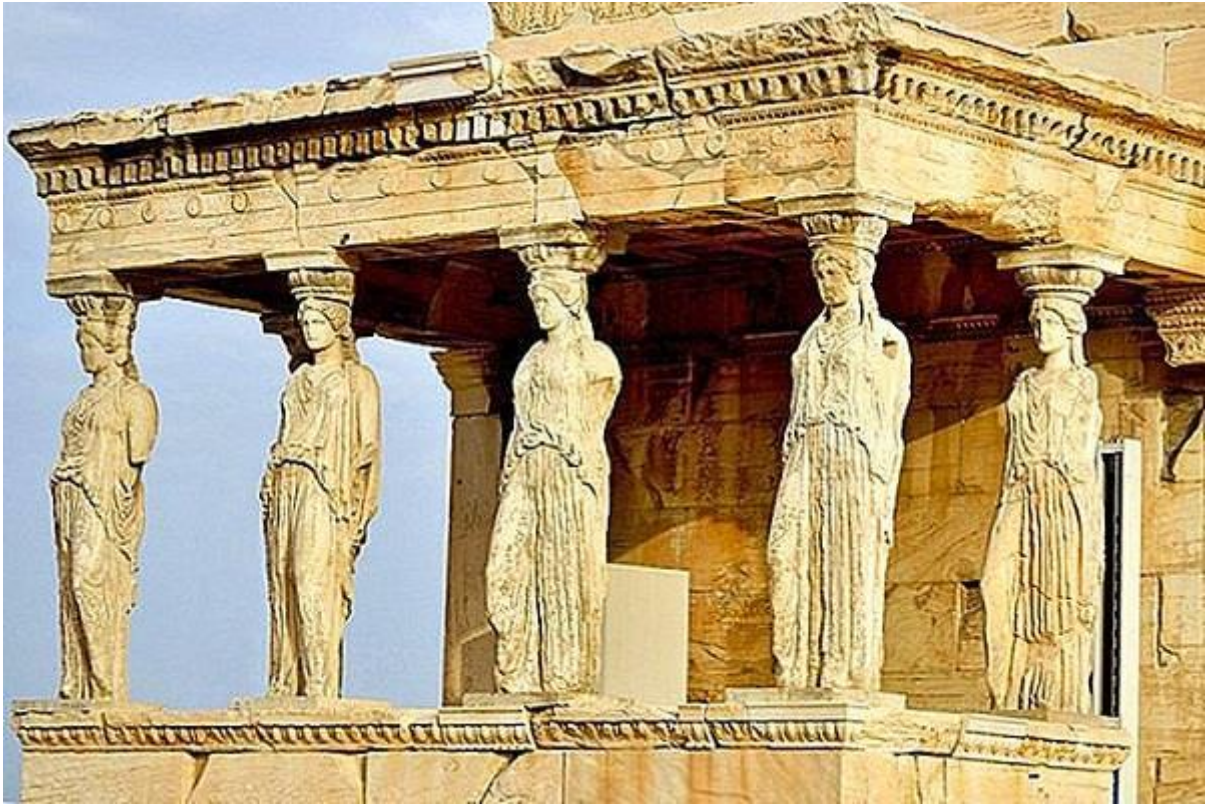
Для кожної минулої епохи характерний свій варіант декору. Він нерозривно пов'язаний з існуючим тоді загальним архітектурним стилем.

Розподіл стилів по епохах виглядає так:

1. З 4 тисячоліття до н.е. і до 322 р. н. е. діяв канонічний стиль, де переважали величезні розміри, прямі лінії, грандіозні масштаби. Декор зображувався у вигляді картин людей, тварин, божеств, різних арок, бійниць і т. д. Все тут вселяло велич фараона або царя.



1. З 8 століття до н. е. і до 5 століття н.е. у Стародавній Греції і Римі виник класичний стиль. Тут архітектори звернулися від бога до людини, все почало оформлятися відносно просто, але легко, вишукано і практично.

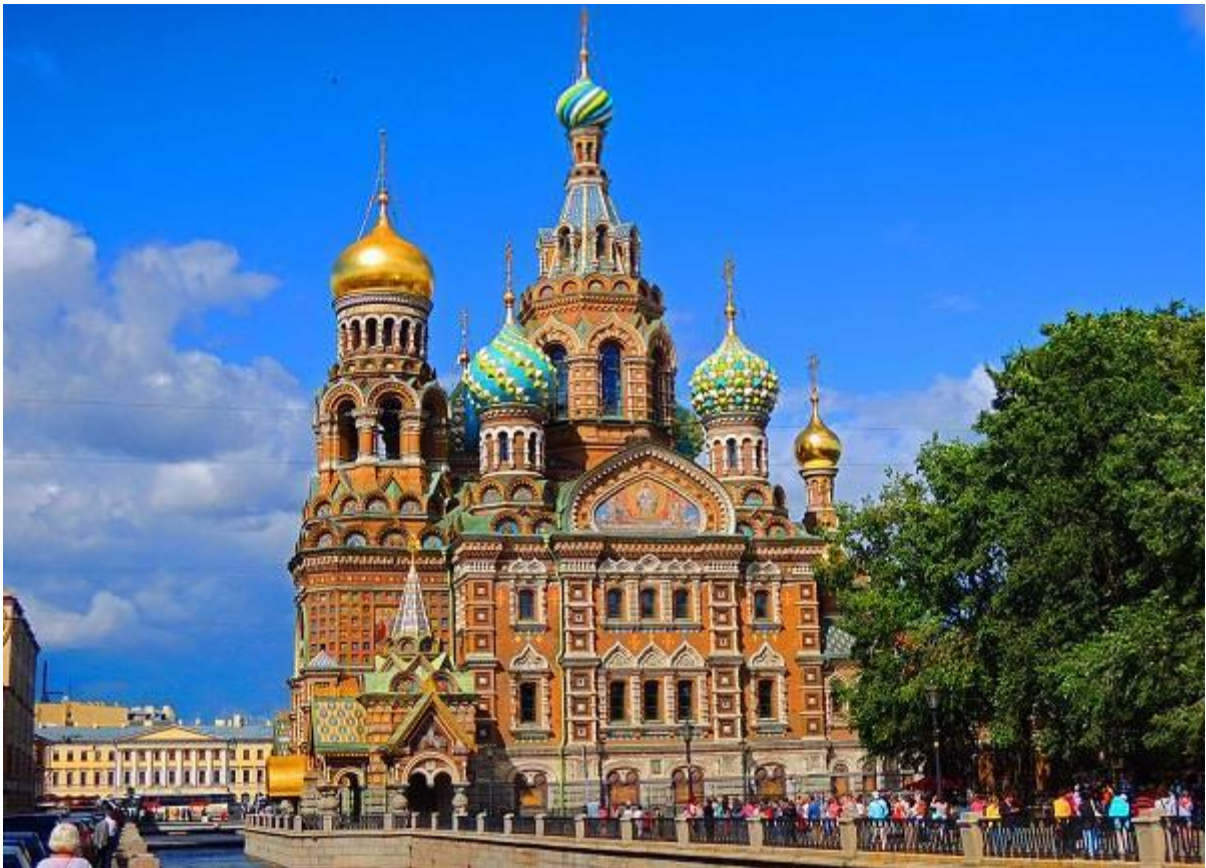


2. 11 – 12 століття характеризував романський стиль і декор, що проявлялося в масивності, огрядності, важкості. При цьому в декорі переважали прості геометричні форми: овали, кола, квадрати і куби, призми. Дуже популярні були башти з бійницями і невеликими вікнами.



3. 13 – 14 століття – готичний стиль, який відзначився легкістю, спрямованістю до божественного і надприродного. Основний більшості конструкцій тут став каркас, має великі арки і отвори.

4. У 9 – 17 століттях процвітав давньо-руський стиль і декор, який втілювався головним чином у церквах і храмах, монастирях. Відзначається чудовим зовнішнім виглядом, ошатністю і в той же час величною простотою.



5. 13 – 17 століття – Ренесанс. Славний період відродження культури, коли почала цінуватися не тільки краса, але і гармонія, правильність геометричних форм і симетрія.



6. У 17 столітті розвинувся Бароко – яскравий і цікавий стиль, неспокійний, швидко мінливий, прикрашений масою класичних декоративних елементів. Тут в якості декору використовувалися скульптури, ліпнина, живопис та інші речі.
7. 17 – 19 століття – епоха Класицизму. Збереглися кращі напрацювання минулих століть, але все стало більш простим, чітким, ясным. Збереглися приємні м'які кольори, лаконічна оздоблення всередині і зовні.

Архітектурні елементи стін та фасаду

Розглянемо найбільш популярні і часто використовувані елементи прикрас як стін, так і фасадів, інтер'єрів приміщень. Вони не втрачають своєї популярності вже багато століть і періодично з новою силою захоплюють сферу будівництва.

Ось основні серед них:

1. **Карниз.** Використовується як у внутрішній, так і в зовнішній обробці і являє собою виступає об'єкт, який зазвичай відокремлює площину стіни за спеціальними лініями або по відношенню до площини даху.



2. **Руст.** Цим терміном позначається рельєфна кладка стін, коли для її виконання використовується камінь з опуклою або грубо обтесаний бічною стороною.



3. **Розетка.** Давній тип декору, який виконується у вигляді пелюсток квітки, що розпустилась, строго симетричних центру.



4. **Фреска.** Цим терміном позначається малювання або живопис художником по ще сирій штукатурній суміші на стіні або стелі. Коли розчин застигає, то картина покривається міцним захисним шаром і здатна зберігатися багато століть.



5. **Барельєф.** Варіація опуклого скульптурного рельєфу, в якому зображення виступає над площиною фону. Не допускається виступ більш, ніж на половину об'єму об'єкта.



6. **Горельєф.** Тут, на противагу попередньому варіанту, скульптурне зображення виступає над площиною фону більш ніж наполовину обсягу всього виробу.



7. **Арка.** Класичний варіант перекриття отвору, в якому конструкція виконується по криволінійній формі.



8. **Фільонка.** Декоративний елемент, зображений у вигляді заглиблення на стіні, частини підлоги, двері, пілястри.



9. **Фриз**, під яким мається на увазі спеціальна стрічка або горизонтальна смуга, яка зазвичай закриває якийсь інший декоративний елемент.



10. **Консоль**. Варіант опори, який, з одного боку, жорстко закріплений, а з іншого-є абсолютно вільним.



11.Балюстрада. Тип огорожі, в якому в якості стовпів використовуються фігурні вироби.



12.Балясини. Фігурні стовпчики невеликого розміру, що встановлюються для підтримання поручнів перил, сходів, балконів і т. д.



13. **Ніша.** Декоративне поглиблення, найчастіше в стіні, в якому встановлюються різні статуї, прикраси.



14. **Люнет.** Частина стіни, знизу виділена прямою лінією, а зверху – аркою, разом з її колонами.



Це основні елементи стін і фасадів, які використовуються багато століть і не втрачають популярності сьогодні.

Складові частини колон

Тут вже не таке різноманіття, як у попередньому випадку, але також є про що сказати. Ключовими елементами в декоративному оформленні колон здавна виступають:

1. **База.** Нижня частина колони, на якій стоїть інша частина конструкції. Стоїть на опорній плиті або п'єдесталі.
2. **Стовп.** Тіло колони, найчастіше має циліндричну форму, може бути дерев'яним, кам'яним, металевих і т. д.
3. **Капітель.** Фінальна, що вінчає частина колони, іноді виступає переходом до абаку.

Види колон в архітектурі

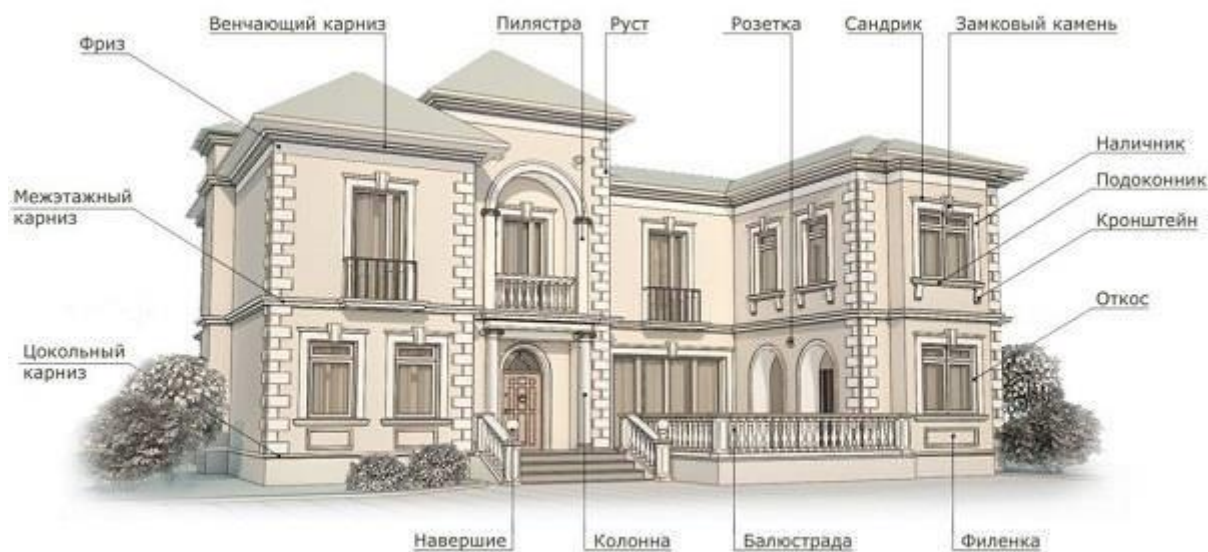
Всього в сфері архітектури виділяють такі два варіанти колон:

1. **Напівколона.** Виступає з площини стіни або іншого елемента на половину або навіть $\frac{3}{4}$ від свого діаметра. Нерідко полуколонна використовується меблів;
2. **Пілястри.** Лише умовно вважається колоною, але по факту є вертикальним виступом стіни, оформленим базою і капітеллю.



Обидві різновиди активно і успішно використовуються в різних стилях оформлення.

Віконні і дверні отвори і їх складові елементи



В цих елементах конструкції будь-якої будівлі використовуються наступні компоненти декору:

1. **Сандриками.** Невеликого розміру карниз, який раніше використовувався для захисту від дощу, але сьогодні виступає незалежним декоративним типом.
2. **Наличники.** Частина оформлення вікон, яка виконується у вигляді фігурних накладок, часто зроблених з профільованих планок.
3. **Замковий камінь.** Використовуваний над вікнами й арками елемент кладки, виконаний у вигляді клину або піраміди.
4. **Тимпан.** Частина стіни, виконана у вигляді поглиблення над аркою або ж вікном.
5. **Анфілада.** Кілька йдуть один за одним елементів поділу простору, таких як приміщення, двір і т. д. Так як вони йдуть по одній лінії, то візуально створюється відчуття цікавою повторюваної конструкції.
6. **Портал.** Елемент архітектури, який виступає центральним входом в приміщення, на сцену.

7. **Троянда.** Частина готичного стилю, виражена у вигляді великого вікна круглої форми, яке по всій площі поділяється на сектори за допомогою фігурного палітурки.



1. **Апсида.** Цим терміном позначається вівтарний обсяг в церкві. У більш широкому сенсі – це деякий напівкруглий виступ, який примикає до основної будівлі.



2. **Наос.** Центральна частина будь-якої церкви або храму, де під час богослужінь знаходяться прийшли люди.



Інші архітектурні терміни з ілюстраціями

Ось ще деякі поняття, що широко використовуються в архітектурі:

1. **Портик.** Галерея критого типу, дах якої лежить на колонах. Між колонами можуть бути встановлені арки.



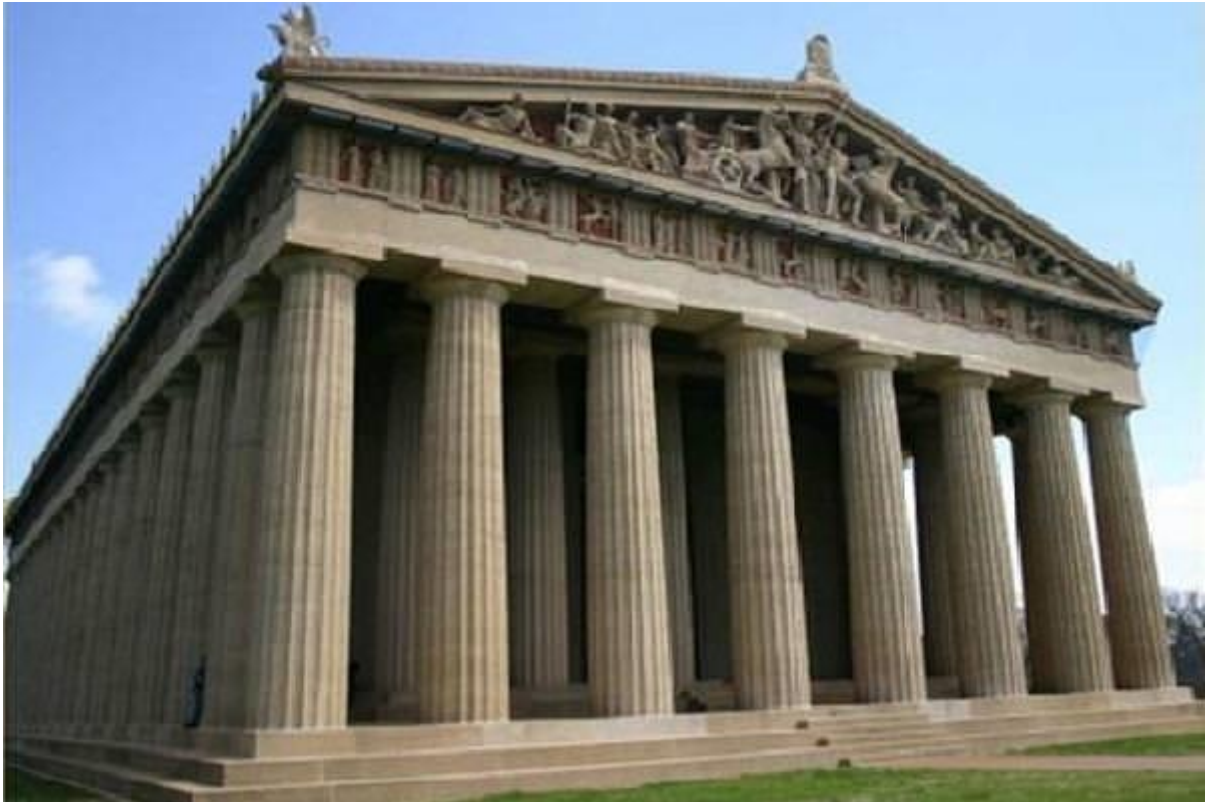
2. **Еркер.** Елемент приміщення, який виступає з площини стіни та має великі вікна. Чимось нагадує балкон.



3. **Готика.** Період розвитку готичної культури — часи 13 – 14 століть.



4. **Гусек.** Елемент архітектурної декорації протяжного типу, який відрізняється багат шаровим поперечним перерізом.
5. **Колонада.** Тривалий ряд з безлічі колон, які мають одне спільне перекриття.



6. **Валюта.** Гарний декор у вигляді завитки на верхній частині колони або стіни.



7. **Вапно.** Найважливіший будівельний матеріал, що надає виробам білосніжний колір.

8. **Краб.** Елемент готики, зображений у вигляді кам'яних квіток, бруньок і листочків.



9. **Ризаліт.** Елемент або частина будівлі, яка виступає над площею фасаду і досягає таким чином самого верху будівлі.



10. **Плінфа.** Особливого сорту цегла, відрізняється тонкістю і високим ступенем випалу.

11. **Стовп.** Під цим терміном мається на увазі колона або вежа.



12. **Неф.** Приміщення витягнутої поздовжньої форми, який обмежується по сторонам рядами колон.



13. **Акант.** Стилізоване зображення листя рослини аканту.



14. **Арка.** Елемент перекриття криволінійної форми над проходом, дверима, воротами.



15. **Аркада.** Ряд з повністю аналогічних арок, які спираються на стовпи або колони.



І це далеко не все, чим багата сфера будівництва.

Матеріали для виготовлення архітектурних деталей

В архітектурі з самих давніх часів використовувалося все різноманіття матеріалів, які тільки могла запропонувати та епоха.



Талановиті архітектори використовували для своїх цілей різні типи каменю, бетонні суміші, вапно, цемент, крейда, метали, дерево всіляких порід, скло, фарби. Практично весь перелік матеріалів, який був доступний тільки творцю, йшов для реалізації його задумів. В якості висновку скажемо, що архітектура – це дуже складна і різноманітна сфера діяльності, вивчення якої цілком може зайняти чимало часу.

Висновки до розділу III

Долучаючись до архітектурно-культурної спадщини наших попередніх поколінь, ми стаємо більш досвідченими і освіченими. Ми повинні усвідомлювати себе учасниками багаторічної праці багатьох поколінь, відчувати більш гостро відповідальність за долю країни.

Передані майбутнім поколінням зразки народної архітектури служитимуть справі естетичного виховання народу. Вони позитивно впливатимуть на людину силою своєї краси і високої художньої культури. Доглянуті на місцях та у спеціальних музеях народної архітектури, вони виховуватимуть у людей почуття гордості за свій народ, за своїх предків.

У сучасній навчально-методичній літературі широко використовується поняття «педагогічні технології». Сьогодні про нові педагогічні технології говорять повсюди і з метою характеристики пріоритетних напрямів педагогічних перетворень, і з метою популяризації проблемного та розвиваючого навчання, і під час підготовки сучасного уроку.

Важливим загальнодержавним значенням є просвітницька робота вчителів, щодо популяризації культурної спадщини українського народу. Особливе місце у цій спадщині належить народному будівництву.

Розроблені методичні матеріали магістерської роботи можуть бути використані у навчальному процесі та просвітницькій роботі. Вивчення навчальної дисципліни «Архітектура будівель і споруд» надасть можливість здобувачам освіти збагатити свої знання в галузі архітектури та історичного минулого України.

Список використаних джерел

1. Антощук Т.І. Традиції українського національного романтизму в сучасному проектуванні Сучасні проблеми архітектури та містобудування. Випуск 49. 2017 с. 29-35.
2. Багалій Д. Історія Слобідської України. – Харків: Основа, 1991. – 256 с.
3. Борис А.М. Вплив творчості Радослава Жука на розвиток сакральної архітектури Західної України в період кінця ХХ початку ХХІ століть. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису Інститут архітектури Національного університету «Львівська політехніка», Львів, 2017 228 с.
4. Булашев Г. Український народ у своїх поглядах та віруваннях. – К.; фірма "Довіра", 1992. – 414 с.
5. Вечерський В.В. Україна, держава: архітектура (Народна сакральна архітектура) [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Україна—Українці. Кн. 1 / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України — К.: В-во «Наукова думка», 2018. — 608 с.
6. Вовк А.В. Студії з української етнографії та антропології. К.; "Довіра", 1995. –258 с.
7. Вайнтруб І. Семантика християнських храмів Середньовіччя / Ірина Вайнтруб. Людина і світ. 1996. № 8. С.26-30.
8. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. К.: Оберіг, 1993. – 592 с.
9. Галишич Р. Українська церковна архітектура і монументальнодекоративне мистецтво зарубіжжя. Львів: СПОЛОМ, 2002. 336 с.
10. Гнідець Р.Б. Традиція у формах баневих завершень церков українського архітектурного модерну та її вираження в сучасному храмобудуванні. Вісник НУ «Львівська політехніка»: збірник наук. праць / М-во освіти і науки України. Сер.6. Архітектура. Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2008. № 632. С. 714.

11. Гнідець Р. Б. Структура символу як виражальний чинник сакральності в храмовуванні Національний університет “Львівська політехніка”, кафедра архітектури та реставрації, 2019. URL: <https://doi.org/>
12. Гумілевський Ф. Історико-статистичний опис Харківської єпархії. – Х., 1853.
13. Данилюк А. Замкнені двері на Поліссі // Народна творчість та етнографія. – 1975. - №4. – С. 12-18
14. Данилюк А., Шпак М. Традиційне і нове в бойківському житловому будівництві. // Народна творчість та етнографія. – 1972. - №4. - С. 9-11
15. Данилюк А. Українська хата. – К.: Наукова думка, 1991 – 108 с.
16. Данилюк А.Г. Д18: Давня архітектура українського села Етнографічний
17. нарис. К.: Техніка, 2008. 256 с.; іл. (Народні джерела). Бібліогр.: с. 246-
18. Диба Ю. Українські храми ротонди Х першої половини XIV століть: Навч. посібник. Львів: Видавництво Національного університету Львівська політехніка", 2005 108 с.
19. Дерев'яно І. С. Сучасна храмова архітектура та тенденції її розвитку URL: http://librar.org.ua/sections_load.php?s=art&id=979&start=1 (дата звернення 03.10.2022)
20. Драган М. Українські дерев'яні церкви. Діло. Львів, 1937. Ч. 1. 136 с.
21. Елементи сакральної архітектури. URL:
22. Етнографія України: Навч. посібн./ За ред. Проф. С. А. Макарчука. – Вид. 2-е, перероб. і доп. – Львів: Світ, 2004. – 520с.
23. Етнографія України / За ред. С. А. Макарчука . – Львів: Світ, 1994. – 520с.
24. Історія Української культури / За ред. І. Крип'якевича. – К.: Либідь, 1994. – 656с.
25. Косміна Т. Сільське житло Поділля кінець XIX – XX ст. – К.: Наукова думка, 1980.

26. Красиков М. Дещо про слобожанські звичаї, пов'язані з будівництвом хати. 1999. – С. 73 – 76.
27. Культура і побут населення України: Навч. посібник / В. І. Наулко, Л. Ф. Артюр. – К.: Либідь, 1993. – 288с.
28. Лукомський Г. Старинні садиби Харківської губернії. П. 1917. Ч. I.
29. Маланчук В. Інтер'єр українського народного житла. – К., 1973. – 46 с.
30. Міжнародна науково-практична конференція "Традиційна культура: збереження самобутності в умовах глобалізації". – Х. Регіон-інформ, 2004. – 204 с.
31. Муравський шлях-97: Матеріали комплексної фольклорно-етнографічної експедиції / Упор. Красиков М., Олійник Н., Осадча В., Семенова М. – Харків, 1998. – 360 с.
32. Самойлович В. Народна творчість в архітектурі сільського житла. - Київ, 1961. - С.134.
33. Самойлович В. Українське народне житло. – К., 1972. –С 147.
34. Сільське житло. Поділля. Кінець ХІХ—ХХ ст. К., 1980, – К., 1992. –С 457.
35. Стельмах Г. Ю. Історичний розвиток сільських поселень на Україні. К., 1964. – С 187.
36. Стельмах Г. Історичний розвиток сільських поселень на Україні. – К., 1964
37. Сумцов М. Слобожани: історико-етнографічна розвідка. – Х.: Союз, 1918 – 240 с.
38. Сушко В., Чугаєва В. Народна архітектура Слобожанщини. – Х., 2006
39. Таранушенко С. Монументальна дерев'яна архітектура Лівобережної України. – К.: Мистецтво, 1976. – 335 с.
40. Українська минувшина: Сл. етнографічний довідник. – 2-е вид./ А.П.Пономарьов, Л. Ф. Артюр, Т. В. Косьміна, інші. – К.: Либідь, 1994. – 256 с.

41. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. – К.: Либідь, 1991. – 640с.
42. Українське народне житло: Комплект листівок. Упорядник та автор тексту Т. В. Косьміна: худ. З. О. Васіна. – К.: Мистецтво, 1986.
43. Українське народознавство / За ред. Павлюка С. П., Горинь Г. Й., Кирчіва Р.Ф. – Львів: Фенікс, 1994. – 599 с.
44. <http://www.bankreferatov.ru/referats/C325729.doc.html>
45. <http://www.hllab.dp.ua/Store/texts/jitlo/dom.htm>
46. http://allref.com.ua/uk/skachaty/Tradiciinye_jitlo_ukrayinciv
47. http://aratta-ukraine.com/text_ua.php?id=2727
48. http://vk.com/photo-35768932_287640382
49. <https://www.google.com.ua/>
50. <http://www.alyoshin.ru/Files>
51. http://www.alyoshin.ru/Files/publika/logvin/logvin_ukr_00.html
52. http://www.alyoshin.ru/Files/publika/logvin/logvin_ukr_06.html
53. <https://uk.wikipedia.org/w/index.php>